

ROZSAH A DYNAMIKA SEKULARIZACE CÍRKEVNÍCH STATKŮ V ZÁPADNÍCH ČECHÁCH NA POČÁTKU HUSITSKÉ REVOLUCE (V LETECH 1419-1420)

Jaroslav Čechura

Studium hospodářských a sociálních dějin představuje dnes mimořádně důležitou složku medievalistického bádání.¹ Zvláště závažné a naléhavé se ukazuje využití těchto disciplín při studiu husitské revoluce. Zde zůstává poznání hospodářských a sociálních aspektů příčin a vlastního průběhu revolučních událostí, ale i "věku poděbradského", dosud mnoho dlužno gnozeologickým potřebám. Lze bez nadsázky říci, že propracování těchto závažných problémových okruhů může otevřít nové perspektivy studia. Situace na tomto poli však není zatím příliš uspokojivá. Dokladem může být skutečnost, že teprve zcela nedávno vznikla studie zabývající se sociálně ekonomickým postavením poddaných v husitské revoluci.² Jedním z významných předpokladů k objasnění hospodářského a sociálního vývoje v Čechách v době husitské revoluce je poznání procesu sekularizace církevního majetku. Nejedná se ovšem jen o určení podílu jednotlivých skupin feudální společnosti na držbě půdy a stanovení kvantitativních změn, k nimž otevřela revoluce cestu. Jde o součást komplexu otázek souvisejících s určením intenzity vlivu a působení husitské revoluce na hospodářský a sociální vývoj českého státu (zvláště pak Čech samotných) z hlediska dlouhodobé perspektivy nejen 15. století, ale celého období předbělohorského.

Pod pojmem sekularizace rozumíme přesun církevního pozemkového majetku do světských rukou započatý výbuchem husitské revoluce v roce 1419. Změny v držbě půdy se realizovaly různými formami: zábor (živelná sekularizace), zástava (dispozice), pronájem apod. Konkrétních způsobů bylo ještě více, některé lze postihnout pouze rámcově. Nabyvateli církevních statků se stávali jak příslušníci strany husitské, tak katolické; v užším slova smyslu mocenská centra husitství (Tábor, Praha, Hradec Králové), husitská šlechta (vyšší a nižší) a města, na straně katolické pak šlechta (vyšší a nižší) a města. Je tedy vhodné hovořit o sekularizaci husitské a katolické. Kvalitativní rozdíl byl zejména v samotném procesu a způsobu záboru církevních statků (zvláště v letech 1419-1421). Husitská sekularizace se opírala o revoluční situaci v Čechách a mocenské postavení jejích nositelů (byl naplněním důležité části husitského programu), katolická převážně o Zikmundovy dispozice. Pohyb církevních statků v rámci jednotlivých stran a mocenských seskupení, ale záhy i mezi utrakvisty a katolíky (zachytitelný již před polovinou dvacátých let 15. století) vedl postupně k setření rozdílů mezi oběma výchozími typy sekularizace. Od počátku sekularizačního procesu bylo poměrně důsledně dbáno (jednak v písemných pořízeních držitelů církevních statků, jednak královskou komorou) na to, aby se jednalo stále o církevní majetek (zboží

zápisná) proti statkům svobodným (tj. dědičným). Teprve počínaje polovinou 16. století, na sklonku vlády Ferdinanda I., byly zápisné statky prodávány a jako svobodné zapisovány do desk zemských. Alodifikace zápisných statků vyvrcholila za Rudolfa II.³

Sekularizaci církevních statků v době husitské revoluce byla dosud v literatuře věnována celkem malá pozornost. K nevelkému zájmu české historiografie o tuto problematiku zřejmě přispěla i jistá antipatie k osobě Zikmunda Lucemburského, s nímž je někdy sekularizace ztotožňována.⁴ S otázkou významu zaboru církevního pozemkového majetku, zejména ve vztahu ke šlechtě, se setkáváme ve starší buržoazní literatuře pouze v souvislosti s výsledky husitství vůbec. Je ovšem třeba připomenout, že jednotlivé názory byly vyslovovány bez rozboru pramenů úřední povahy. F. Palacký předpokládal, že šlechta (aristokracie) si upevnila své postavení v období polipanském.⁵ J. Pekař se domníval, že vyšší i nižší šlechta našla stejným dílem uplatnění u Táboritů a Sirotků, panstvo se pak v rozhodující míře podílelo na sekularizaci církevního majetku.⁶ J. Prokeš soudil, že zabor církevního majetku pomohl nižší šlechtě na určitou dobu oddálit její úpadek.⁷ K. Krofta poukazoval na to, že se jak vyšší, tak nižší šlechta v revoluci hospodářsky povznesla - snad nejvýrazněji "stav vladycký". Z panstva pak získal nejvíce statků Oldřich z Rožmberka.⁸ R. Urbánek předpokládal, že vyšší šlechta získala rozhodující pozice v době porážky polních vojsk.⁹ Názorové spektrum by bylo možné ještě rozšířit, soudím však, že to není nutné; jedná se o názory téměř výlučně vyslovované "ad hoc", jež vzešly z rozboru politických událostí.

Komplexněji se pokusil přistoupit k výsledkům sekularizace F. Hrubý v souvislosti s hospodářským vývojem pohusitských Čech, jemuž přisoudil zejména od druhé poloviny 15. století "počátek hospodářského převratu" spojeného se vznikem šlechtického velkostatku.¹⁰ Jedním z východisek F. Hrubého byla teze, že husitské války zhoršily postavení všech skupin středověké společnosti, neboť došlo k úbytku obyvatelstva na venkově i ve městech (zde zejména německého patriciátu). Významné změny nastaly i v podílu jednotlivých skupin šlechty na držbě půdy. F. Hrubý však sledoval uvedené otázky zejména na Moravě, kde ovšem probíhal vývoj v 15. století jinak než v Čechách.

Poněkud odlišný postoj, vycházející z konfesijní orientace, zaujala jak k husitské revoluci, tak k problematice sekularizace katolická historiografie. Revoluční události hodnotila ze svého reakčního hlediska a sekularizaci pojímala jako protiprávní akt, jako přímý útok proti církvi.¹¹

Poměrně značná pozornost byla věnována působení husitské revoluce na hospodářský a sociální vývoj českých královských měst, zejména z hlediska proměny jejich vnitřní struktury, sledované především na příkladu Prahy. Zde je nutné upozornit na důležité práce B. Mendla,¹² využívající do té doby opomíjené prameny úředního charakteru (městské knihy, berní rejstříky apod.), které byly zpracovány metodou historické statistiky. Hlavní cíl jeho studia tvořila analýza hospodářských kořenů husitství.¹³ Nedílnou součástí těchto studií byla otázka podílu královských měst (opět zejména Prahy) na zaboru církevních statků. Tato problematika byla připravena především edičními pracemi J. Teigehe.¹⁴

Poválečná marxistická historiografie vyšla z pojetí V. Husy,¹⁵ rozpracovaného zejména J. Mackem, a obhajovala tezi, že husitství provedením sekularizace církevního majetku stabilizovalo postavení nižší šlechty a oddálilo o půlstoletí její další úpadek. J. Macek navíc akcentoval aktivní roli nižší šlechty v husitské revoluci jako důležitého

článek v tzv. hegemonii měšťanské opozice.¹⁶ Tento názor převzal např. F. Kavka a nalézáme jej i v pracích jiných.¹⁷ F. Šmahel v nové syntéze československých dějin pohlíží na tuto otázku diferencovaněji a s pojmem hegemonie měšťanské opozice již nepracuje.¹⁸

V poslední době jsme svědky zvýšeného zájmu o poznání vývoje a postavení šlechty v epoše feudalismu. Do popředí zájmu se dostávají zejména otázky působení husitské revoluce na vnitřní diferenciaci šlechty v období pozdního feudalismu.¹⁹ Toto studium má značný význam již z toho důvodu, že posledním pokusem o poznání postoje šlechty v husitské revoluci byla disertace F. Kavky vzniklá těsně po druhé světové válce.²⁰ Ve vztahu k analyzované problematice sekularizace církevního majetku má značný význam zjištění I. Rakové, která prokázala, že jeden z předních protagonistů politické scény v Čechách v první polovině dvacátých let 15. století Čeněk z Vartenberka se nepodílel na záboru církevních statků; jeho pozemkový majetek se proti předrevoluční době nezvětšil.²¹ O syntetický pohled na úlohu české šlechty v husitství se pokusil v širokém časovém rozpětí let 1391-1471 kanadský historik J. M. Klassen.²² S novou koncepcí zdůrazňující význam šlechty od polipanského období do první třetiny 16. století, výstižně nazývané pohusitská aristokracie, přišel J. Petráň.²³ Termínem rozumí vyšší i nižší šlechtu, jejíž postavení bylo založeno na urozenosti a majetku, které umožnily získat rozhodující vliv na řízení státu. Důležité je zjištění úzké kontinuity v tendenci ke koncentraci šlechtického pozemkového majetku s dobou před rokem 1419, i když kvantitativní i kvalitativní stránka procesu byly v obou obdobích nesouměřitelné.

Pokud jde o studium podílu českých královských měst na záboru církevního majetku, je možné uvést rozbory J. Mezníka, zabývajícího se pozemkovými zisky hlavního města,²⁴ které dosáhly značného rozsahu, a také analýzu J. Vaniše týkající se Loun.²⁵ I. Janáček je autorem poněkud sporné teze, že základ pozemkové držby českých královských měst byl dán husitskými konfiskacemi.²⁶

Vzhledem k tomu, že v řadě prací bylo pojetí sekularizace v době husitské revoluce ztotožňováno se Zikmundovými zástavami církevního majetku,²⁷ kterými byl také určován rozsah změn v držbě půdy, bylo nezbytné přistoupit k analýze sekularizačního procesu nově, metodicky vyjít z komplexního rozboru písemných pramenů úřední povahy a doplnit je důsledným kartografickým vyhodnocením všech údajů; jen tak je možné zachytit rozsah a dynamiku celého procesu.²⁸ Je třeba vyjít z toho, že Zikmundovy dispozice jsou obsaženy zejména v opisech akt revindikační komise zasedající v letech 1453-1454, ovšem ve značně neúplném stavu.²⁹ Navíc je zde uvedena řada položek souhrnně. Např. v Registrech zápisů uvedenou Toužim je třeba brát jako souhrnný název pro proboštství patřící milevskému klášteru, tvořené před rokem 1419 hradem, dvěma poddanskými městečky a osmi vesnicemi.³⁰ Analogicky je třeba přistupovat ke zprávám o zápisu celých klášterství (Pomuk, Vilémov apod.), ale také hradů (ať již byl jejich majitelem panovník, církev, či šlechta konvertující k husitství). Je proto nutné využít veškerého diplomatického materiálu, který vzešel z činnosti církevních institucí (pokud je k dispozici nebo pokud instituce nezanikla v době revoluce), jichž se proces sekularizace dotkl, a to alespoň do konce 15. století. K tomu je nutné přihlídnout k písemnostem panovníka, šlechty i měst, přinejmenším pro stejné období. Zde je třeba si uvědomit, že některé zprávy o zastavených statcích ve šlechtickém držení se objevují poprvé teprve více než století po výbuchu revoluce. Nelze však pochybovat o tom, že daný statek byl

zabrán šlechtou na počátku sekularizační vlny, neboť původní držitel (např. klášter) přestal existovat de facto již v roce 1420-1421.³¹

Nezbytným východiskem při studiu sekularizačního procesu musí být ovšem znalost rozsahu pozemkové držby nejen jednotlivých církevních institucí, ale i dalších vrstev feudální třídy v analyzované oblasti v době těsně před výbuchem revoluce. Bez těchto předpokladů není možné kvantitativní, ale ani kvalitativní rozbor provést.

Vzhledem k nevyrovnané pramenné základně na území Čech, jež je často zachována pro celé oblasti pouze torzovitě, byla k analýze průběhu, rozsahu a dynamiky sekularizačního procesu s jeho hospodářskými a sociálními důsledky zvolena oblast západních Čech (z hlediska krajského rozdělení té doby plzeňského kraje).³² Zde prameny umožňují velice detailní rozbor jak rozsahu církevního majetku na sklonku předhusitského období, tak jeho přesunů v době revoluční i porevoluční. Bylo však nutné provést určité omezení. Nebylo přihlédnuto ke klášterům žebravých řádů, které nejen nevytvořily - jak ostatně vyplývá z jejich povahy - souvislejší pozemkovou držbu, ale v západních Čechách v době předhusitské nedržely s velkou pravděpodobností žádnou celou ves. Pokud vlastnily půdu, jednalo se pouze o jednotlivé lány ve vsích, tvořící ekonomický základ pro zbožné odkazy, aniversaria apod. Rovněž nebylo přihlíženo k pozemkovému majetku kostelů a far.³³

Rozbor sekularizace v západních Čechách má však svá specifika. Jedná se o území, jež bylo v době husitské revoluce výhradně katolické. Studie se tedy bude zabývat rozbohem k a t o l i c k é sekularizace. Lze ji rozdělit zhruba na dvě fáze. Předně se jednalo o živelnou sekularizaci, kterou lze zachytit již v roce 1419. Šlo o zábor církevních statků katolickou šlechtou, která si ovšem na takto získaný majetek vynucovala "ex post" zlistinění od církevních institucí (často fiktivního obsahu).³⁴ Druhou linií (posloupnost je dána chronologií obou procesů) představovaly Zikmundovy dispozice církevními statky určené jeho stoupencům, zejména šlechtě. Sem patří i konfirmace Václavových zástavních listin z doby před rokem 1419. Tento charakter sekularizace nezmenšuje význam poznání dané oblasti, neboť řadu použitých metodických postupů lze s úspěchem aplikovat na oblasti, jež byly naopak převážně husitské. Pro území západních Čech je pak nutné ověřit tezi, jež se vyskytuje dosti často v literatuře, že se zdejších církevních institucí sekularizace příliš nedotkla, a že si tudíž udržely většinu svého pozemkového majetku.³⁵ Pokud došlo k záboru církevní půdy, dělo se tak ve jménu její "ochrany" před husitstvím. Majetkové přesuny ve prospěch šlechty nebyly ovšem pouze důsledkem politiky Zikmunda Lucemburského vůči institucím, motivované např. potřebou finančních prostředků či snahou získat si podporu šlechty. Provádíme-li rozbor Zikmundových zástavních listin začínajících v létě roku 1420, zjistíme, že řadu z nich tvoří konfirmace zástav provedených již Václavem IV. V první řadě se jednalo o převedení výnosu klášterní berně³⁶ na některého z Václavových milců nebo na příslušníky vyšší šlechty. Zachycuje však také Václavovy přímé zástavy církevních statků těch institucí, jejichž výkon zakladatelských práv náležel panovníkovi. Vedle toho jsme svědky skutečnosti, že za Václavova života řada církevních institucí pronajímala či prodávala své statky, což Václav IV. a poté i Zikmund potvrzovali. Chceme-li pochopit vztah obou Lucemburků k církevnímu pozemkovému majetku a kořeny zástavní praxe církevního zboží v husitství ústící v sekularizaci, je nezbytné vrátit se do doby Václava IV.

Kontinuita poměru Václava IV. (v letech 1400-1419) a Zikmunda Lucemburského (po roce 1420) k církevním institucím

Je známo, že s církevními statky, jež spadaly z titulu zakladatelské vrchnosti pod panovníkovu svrchovanost, mohl český král v případě potřeby volně disponovat.³⁷ Církevní statky zcizovali již Přemyslovci; za vlády Karla IV. však prakticky nedocházelo z panovníkovy vůle k zástavám církevního majetku. Jiné položky komorního majetku, zejména královské hrady a manství, byly však stále předmětem obchodních transakcí. Tento trend značně zesílil za vlády Václava IV. (1378-1419). Vedle nepřetržité řady zástav komorního majetku došlo na sklonku 14. století i na statky církevní. Předmětem prvních dispozic v rámci těchto statků za Václava IV. se stalo postupování k l á š t e r n í b e r n ě, s nímž se setkáváme od devadesátých let 14. století.³⁸ Od konce 14. století až do roku 1419 pak docházelo k častým převodům klášterního úroku, většinou ve prospěch šlechty. Není jistě náhodné, že více než třetina těchto dispozic se týkala klášterů v západních Čechách.³⁹ Jejich přínos do královské pokladny nebyl zanedbatelný; vždyť u pěti západočeských klášterů činila výše vybíraného ročního úroku 1300 kop gr. a představovala tak více než čtvrtinu celkové sumy, kterou odevzdávaly zeměpanské ústavy královské komoře ve druhém desetiletí 15. století (5000 kop gr.):⁴⁰

Chotěšov	330 kop gr.
Kladruby	300 kop gr.
Pomuk	270 kop gr.
Plasy	200 kop gr.
Teplá	<u>200 kop gr.</u>
	1300 kop gr.

Zápisy svědčící o postupování klášterní berně šlechtě se pro oblast západních Čech zachovaly ve značné úplnosti. Jejich rozbor ukazuje celkem jasně, že Václav IV. po roce 1400 postoupil šlechtě téměř veškerou roční berni, jež mu plynula ze západočeských klášterů. Současně je patrné, že český panovník převáděl z těchto klášterů často sumy podstatně vyšší, než odpovídalo roční odváděné berni, navíc splatné ve velice krátkém časovém období. Jen klášter v Teplé v roce 1410 odevzdal Švamberkům hned čtyřnásobek výše roční berně, tedy 800 kop gr.⁴¹ Zdá se, že finanční politika Václavova přesahovala možnosti uvedených klášterů, a když byla ve druhém desetiletí 15. století nadále stupňována, vedla až k zástavám a prodeji klášterních statků, tedy nejen k narušení hospodářské, ale i územní integrity jednotlivých klášterství. Není rovněž bez významu, že větší část klášterní berně byla v západních Čechách převedena ve prospěch místní šlechty, zejména panstva. Vždyť jen nejvýznamnější z nich, Švamberkové, získali zápisy Václava IV. v letech 1401-1418 téměř 4500 kop gr. na západočeských kláštorech. Jak dosvědčují některé zachované kvitance, úzké teritoriální vztahy mezi církevními institucemi a šlechtici-držiteli dispozic na klášterní berni, vybírané přímo v kláštorech, vedou ke zformulování závěru, že Václavovy dispozice ještě prohloubily dosavadní vazby mezi kláštéry a šlechtou. Tím se vytvořil významný precedens, který ve změněných sociálně politických podmínkách po roce 1419 vedl k situaci, že narušené klášterní državy nebyly s to zvládnout značné finanční nároky, a proto kláštéry často samy zastavovaly své

statky do výše dlužné sumy. Tyto statky církev v mnoha případech nezískala již nikdy nazpět.

Václav IV. zasahoval i jinými způsoby do vývoje zeměpanských církevních institucí, zejména po roce 1400. Lze uvést předávání opravy - tedy výkonu pozemkové vrchnosti - některým šlechticům (např. v roce 1401 Jindřichovi z Rožmberka opravu kláštera ve Zlaté Koruně).⁴² Spolu s dohledem nad klášterním hospodářstvím poukazoval šlechticům i dosti značné peněžní sumy včetně dispozice klášterní berní. Tímto postupem se klášter dostal pod úplnou hospodářskou kontrolu daného šlechtice. O provádění zástav klášterních statků přímo Václavem IV. byla již řeč.⁴³

Vedle uvedené tendence je nutné brát v potaz hospodářskou situaci církevních institucí v Čechách na počátku 15. století, kterou lze na základě dosavadního poznání charakterizovat jako krizovou.⁴⁴ Kromě desítek známých zástavních listin, obsahujících souhlas panovníka s dočasným postoupením klášterních statků šlechtě k umoření zejména finančních pohledávek, se zachovala (zvláště z druhého desetiletí 15. století) povolení Václava IV. církevním institucím, aby ve větší míře zastavovaly nemovitosti, obvykle do značně vysoké sumy 1000 až 2000 kop gr.⁴⁵ Zvláštní pozornost zasluhuje situace pražského arcibiskupství v uvedeném období, kde byla zřejmě hospodářská a finanční krize nejhlubší. Na počátku 15. století byla řada arcibiskupských panství zastavena šlechtě.⁴⁶ Ve druhém desetiletí tohoto století se pak setkáváme s případy, že některá panství patřící arcibiskupství byla pronajata přímo purkrabím (většinou z řad nižší šlechty), kteří je spravovali. Po roce 1420 potvrdil Zikmund Lucemburský řadu takových zástav; tyto statky se již nikdy nevrátily své bývalé vrchnosti.

Sledujeme-li jednotlivé druhy zástav Václava IV. a Zikmunda Lucemburského (tedy zástavy před rokem 1419 a po roce 1420), zjišťujeme, že snad kromě zápisů vázaných na postavení určitého počtu žoldnéřů pro Zikmundovy válečné akce (téměř výhradně jízdných)⁴⁷ se prakticky všechny typy zástav církevních statků objevují již za vlády Václava IV. Lze z toho vyvodit vcelku jednoznačný závěr: Zikmundovy zástavy církevních statků v letech 1420-1437 představovaly dovršení trendu nastoupeného Václavem IV. již kolem roku 1400.

Je tedy možné uvažovat o tom, že hospodářská a zejména finanční politika Václava IV. vůči církevním institucím (především klášterům) od počátku 15. století spoluvytvářela objektivní situaci vedoucí ke zlomení hospodářského, a tím také politického postavení církve v Čechách. Navíc byly vytvořeny normativní předpoklady, aby v té části území Čech, která zůstala po výbuchu husitské revoluce pod kontrolou katolické strany (určující politickou, ale i hospodářskou silou zde byla vyšší šlechta), byla provedena sekularizace církevního majetku prakticky ve shodě se stávajícím právním řádem. Tento trend byl dovršen i v oblasti sociální, kde se církevní instituce dostaly do naprosté závislosti na katolickém panstvu, neboť pouze s jeho souhlasem a podporou mohly existovat. Tento vývoj se výrazně projevil rovněž ve sféře právní. Zdá se, že je zde třeba brát v úvahu některé nové tendence, vycházející ze změněného postoje panovníka (Václava IV. a zejména Zikmunda Lucemburského) a šlechty (takřka výlučně vyšší) vůči církevním institucím a týkající se nejen jejich rozsáhlého pozemkového majetku, ale i poslání.⁴⁸

Vedle nejvýraznější změny v právním postavením církevních (zejména klášterních) fundací v rámci území kontrolovaného katolickou stranou, představované odstraňováním

pozemkové vrchnosti církve, to byla hlavně řada právních aktů Zikmundových, měnících postavení klášterů ve srovnání s jejich předchozím vývojem, jež byly ve znamení odklonu od kanonického práva a návratu k domácím právním zvyklostem. Dokonce lze pozorovat, že vývoj klášterních fundací v této sféře se jakoby vrátil zpět do počátků jejich existence v českém státě v 11. a 12. století, kdy konvent byl dotován přímo z knížecí pokladny a výkon pozemkové vrchnosti v rámci statků, jimiž byly kláštery obvěněny, náležel panovníkovi.⁴⁹ Byl zde však kvalitativní rozdíl v tom, že panovníka po roce 1420 nahradila vyšší šlechta (katolická). V roce 1420 zapsal Zikmund Lucemburský Švamberkům klášterství pomucké, přičemž současně vymínil: "...a ty lidi měli (Švamberkové) při právích a svobodách a starých obyčejích zachovat jakož jest je opat držel a zachoval, a osm mnicu o řádu řečeného kláštera dlužni jsau, a jim slušnou potřebu dávati bez nesnáze..."⁵⁰ V témže roce získal Oldřich z Rožmberka od Zikmunda do zástavy celé ohromné klášterství zlatokorunské s obdobnou podmínkou: "...abbati et fratribus claustralibus loci eiusdem victum et amictum et alia necessaria administrare..."⁵¹ Podobných dokladů lze nalézt více. Vedle této přímé likvidace pozemkové vrchnosti uvedených klášterů pozorujeme řadu šlechtických aktů, jež násobily účinnost Zikmundových zástav církevních statků (tedy i těch, kde výkon pozemkové vrchnosti nepřešel Zikmundovými dispozicemi na šlechtu) a via facti vedly ke stejnému cíli, tj. k převzetí plného výkonu pozemkové vrchnosti nad zastavenými církevními majetky. V nové mocensko-politické situaci v českém státě vyvolané husitskou revolucí byly změny v postavení církevních statků, založené pouze na mocenském vztahu šlechty vůči nim, "ex post" postupně uznávány.⁵² Znovu připomínám, že zde sledované změny v právním postavení církevních institucí se týkají pouze k a t o l i c k é o b l a s t i Č e c h, speciálně Plzeňska.

To ovšem neznamená, že výrazné přesuny v pozemkové držbě na Plzeňsku přinášející s sebou zásadní změny zejména ve sféře sociálně ekonomické (v rámci feudální třídy) nebyly přes vyhraněný charakter této oblasti a prokazatelný patrikularismus (vždyť zdejší katolická šlechta tak bohatě dotovaná Zikmundem se jen výjimečně účastnila jeho podniků mimo hranice kraje) indikátorem pronikavých změn v Čechách, umožněných husitskou revolucí. Není sporu o tom, že vedle poměrně dlouhodobé tendence změněné politiky posledních dvou Lucemburků vůči církevním institucím a jejich majetku⁵³ zde neobyčejně silně působily revoluční události a bezprostřední mocensko-politické cíle Zikmundovy. K jejich uskutečnění potřeboval nejen finanční prostředky, ale neméně podporu katolické šlechty v těch oblastech Čech, jež zůstaly na jeho straně. Nej důležitějším prostředkem k jejímu zainteresování na Zikmundově politice byla sekularizace církevního majetku provedená v těchto katolických oblastech většinou "shora".⁵⁴

Vyšší šlechta - rozhodující faktor sekularizace v západních Čechách

Rozborem vývoje pozemkové držby byly k roku 1419 stanoveny v západních Čechách tyto proporce:⁵⁵

církev	36,9 %
panovník	5 %
města	1,9 %
šlechta	56,2 %

Rozdělení půdy mezi nižší a vyšší šlechtu (odhad):

vyšší šlechta	max. 20 %
nižší šlechta	80 %

V roce 1419 došlo k přelomu v dosavadním hospodářském vývoji západních Čech, projevujícím se přímo územním rozpadem církevních (zejména klášterních) velkostatků a jejich převodem do šlechtických rukou. V tomto procesu, charakterizovaném jako katolická sekularizace, hrála vůdčí roli vyšší šlechta, přestože to odporovalo nejen její stávající hospodářské bázi a politickému postavení, ale také její malé početnosti ve sledovaném kraji. Je totiž třeba mít na paměti, že se jednalo prakticky pouze o Švamberky, Rýzंबरky, Kolovraty a Gutštejny.⁵⁶ Určitými symptomy nejen konfesijní orientace, ale i politické aktivity šlechty v západních Čechách je její neúčast v husitské jednotě,⁵⁷ ale také dokumenty, jakými byly stížné listy do Kostnice⁵⁸ a opovědné listy Praze.⁵⁹ Nelze přehlédnout, že stížné listy do Kostnice z roku 1415 zpečetili v kraji pouze dva nižší šlechtici: Bavor z Potštejna na Žinkovech, soused pomuckého klášterství, a Zádubský z Šentálu (Krásného Údolí) na Stříbrsku. Je patrné, že aktivizace katolické šlechty v západních Čechách probíhala jen pomalu a váhavě. Významnými prameny pro poznání tohoto procesu jsou opovědné listy Praze z let 1419 a 1420. V opovědném listu z roku 1419 se setkáváme ze západočeských šlechticů pouze s Janem z Rýzंबरka, Jindřichem z Elsterberka na Plané, Fridrichem a Hanušem z Kolovrat na Libštejně a Krašově, z nižší šlechty snad jen s Vilémem z Hrádku (Sviňomazského) na Lopatě. V opovědném listu Praze z roku 1420 (kde je vyhlašováno nepřátelství i Hynkovi Krušinovi z Lichtenburka, Oldřichovi z Rožंबरka apod.) jsou však již uvedeni Bohuslav ze Švamberka na Boru, Jan z Kolovrat na Bezdržicích, Jan a Vilém z Rýzंबरka (na Švihově a Skále); z 235 dalších českých šlechticů v listu uvedených pochází ze západních Čech nejméně 90, tedy téměř 40 % podepsané katolické šlechty. Z 86 nižších šlechticů se však později podílela sotva čtvrtina na sekularizaci klášterních statků. Na otázku, proč se v prvním listu setkáváme se západočeskou šlechtou jen minimálně, přestože v čele opovědi stojí nejvýznamnější čeští šlechtici jako Čeněk z Vartenberka, Oldřich z Rožंबरka a další, lze snad odpovědět tak, že neúčast západočeské šlechty svědčí zřejmě o jejích dosti silných partikulárních zájmech, které se jevily jako vyčkávání, ale do určité míry i jako pasivní přístup ke vzniklé politické situaci. Tento postoj by mohl vysvětlit i skutečnost, že západočeská šlechta poměrně pozdě přistoupila k Zikmundově straně, do níž snad jediné Bohuslav ze Švamberka na Boru patřil již ve druhé polovině roku 1419.⁶⁰

Přes uvedený značný nepoměr mezi nižší a vyšší šlechtou však panstvo na Plzeňsku plně kontrolovalo situaci. Výraznou mocenskou oporou jim byl nepochybně plzeňský landfríd. V literatuře se setkáváme s názorem, že plzeňský landfríd vznikl na Zikmundovo nařízení v roce 1420.⁶¹ Za vhodnější interpretaci považuji předpoklad, že zřízení landfrídu v západních Čechách bylo dílem Václava IV., který vydal příslušnou listinu 26. února 1417. Zikmundova listina z 29. října 1420 je jejím p o t v r z e n í m; současně potvrzuje i krajského hejtmána Bohuslava ze Švamberka.⁶² Rozhodující slovo

v landfrídu měla vyšší šlechta, zejména Švamberkové, Kolovraté, Rýzmbekové a Gutštejnové, ve dvacátých letech pak ještě Jindřich z Elsterberka (+ 1429). Členové uvedených čtyř nejvýznamnějších západočeských rodů si také rozdělili de facto mezi sebou jednotlivá klášterství jako sféry svého vlivu, v nichž pak uplatňovali své rozhodující slovo nejen ve výkonu pozemkové vrchnosti, ale i při sekularizaci církevních statků. K tomuto závěru lze dojít rozбором polohy sídel vyšších šlechticů vůči jednotlivým církevním institucím. Každý z uvedených rodů ovšem postupoval značně individuálně. Švamberkové, kteří kontrolovali největší část klášterních statků, měli přímý vliv na klášter v Teplé, jehož opravci byli po celé 15. století, dále na statky johanitské patřící k Manětínu, na západní část statků kladrubských, klášter Pomuk a Rokycansko pražského arcibiskupství. V rozptýlu uvedených statků hrála důležitou roli skutečnost, že Švamberkové měli ve dvacátých letech dosti značný rozrod, takže se setkáváme s Bohuslavem, Hynkem Krušinou, Janem, Janem Hanovcem, Jindřichem Bavůrkem a dalšími. Přitom však nelze přehlížet dominantní postavení Bohuslava a Hynka Krušiny (po roce 1421 pouze Hynka Krušiny) jako členů hlavní rodové linie. Vcelku pak zjišťujeme, že do poloviny 15. století nelze pozorovat zesílenou snahu o vytváření koncentrovaného velkostatku;⁶³ je patrné navázání na hospodářský trend tohoto rodu z doby předhusitské. Naproti tomu Gutštejnové a Kolovraté si počínali aktivněji, byť jejich územní zisky nebyly zdaleka tak velké jako švamberské. Centrem jejich zájmu se staly statky plaského kláštera, které si prakticky mezi sebou rozdělili a kde pak začali budovat své domény. Samozřejmě, že se to neobešlo beze sporů a třenic. Gutštejnové (Burjan a Jan) ještě ve dvacátých letech vytlačili z tohoto území Bavůrka ze Švamberka a získali i některé statky kladrubské. Rýzmbekové byli dosti pasivní a centrum jejich zájmu tvořily některé statky kladrubské a chotěšovské (vcelku však jednotliviny). Jindřich z Elsterberka na Plané pak participoval na statcích kladrubských. Toto rozdělení zájmových sfér bylo však v rozhodující míře determinováno r o z l o ž e n í m sídel uvedených panských rodů, přičemž větší rozptýl Švamberků byl již zdůvodněn.

V načrtnutém rozložení zájmových sfér západočeské vyšší šlechty vůči církevním statkům ve dvacátých letech 15. století pozorujeme výjimku - klášter premonstrátů v Chotěšově. Jeho statky se nacházely sice přímo ve středu plzeňského kraje, ale vzhledem k poloze sídel jmenovaných panských rodů (kromě Rýzmbeků - hrad Skála) byly vlastně na okraji jejich zájmu.

Prakticky jediným příslušníkem nižší šlechty, kterému se podařilo narušit hegemonii panstva, byl Zdeněk z Drštky, purkrabí na Horšovském Týně, který po roce 1420 držel toto arcibiskupské panství, jež se stalo základem rodové moci Ronšperků.⁶⁴ Aniž je nutné podceňovat jeho schopnosti osobní, připomínám, že Horšovskotýnsko leželo poněkud stranou hlavních sídel zmiňovaných rodů.

V plzeňském kraji nacházíme celá poměrně rozsáhlá území - a jsou to právě ta s největší koncentrací drobných šlechtických statků (Klatovsko a Domažlicko, Hostouňsko, Tachovsko, Rokycansko) - v nichž sídlí nižší šlechta se prakticky na sekularizaci nepodílela. Je však patrné, že v těchto oblastech se (až na výjimky) nenacházela sídla vyšší šlechty. Zápisy a zástavy církevního zboží ve prospěch nižší šlechty totiž úzce korespondovaly s panskou politikou v tom smyslu, že nižší šlechtici z blízkosti sídel panských rodů byli velice často v jejich službách, případně tvořili jízdní vojenské oddíly, které najímal Zikmund v západních Čechách opět většinou

prostřednictvím vyšší šlechty (např. Kolovratů). Vyskytl-li se některý drobný šlechtic jako držitel církevního majetku, pak je téměř jisté, že pramen, v němž je zachycen příslušný právní akt, je neúplný - uvádí pouze původ šlechtice a nikoliv místo, které v čase nabytí zástavy skutečně držel.

Pomucký, plaský a tepelský klášterní velkostatek tvořily zároveň krajskou hranici a drobná utrakvistická šlechta ze sousedních krajů (Prácheňska, Rakovnicka a Žatecka) s nimi často přímo sousedila. Přesto jak do roku 1419, tak ve dvacátých letech 15. století nemáme žádné zprávy, že by se utrakvistická nižší šlechta (zejména z Prácheňska) pokoušela uchvátit některé západočeské klášterní statky.⁶⁵ Zdá se, že daleko více než konfesijní orientace a ztotožnění s uskutečňováním myšlenek opravného hnutí zde působily mocenské vazby uvnitř šlechty, které byly determinovány politikou její panské části.

Uvedená skutečnost vede k závěru, že plzeňský kraj jako správní jednotka českého státu byl dosti izolován či chráněn před vlivy z ostatních částí Čech. Teprve husitské války dovolily - a to ještě v poměrně malém rozsahu - uplatnění šlechty odjinud v západních Čechách. I když toto zjištění není zatím srovnatelné se situací v jiných oblastech Čech, naznačuje, jaký význam měl plzeňský landfríd s hegemonií vyšší šlechty, jež plně ovládla kraj.

Živelná sekularizace klášterních statků v západních Čechách v letech 1419-1420

Živelná sekularizace představuje první fázi sledovaného procesu v západních Čechách. Její počátky spadají do roku 1419, kdy na samotném sklonku života Václava IV. umožnila především vnitřní hospodářská situace klášterních velkostatků, ale také postupné narůstání nestability církevních institucí tak úzce závislých na panovnické moci přímý zábor církevních statků šlechtou.⁶⁶

Chotěšov

Za nejstarší písemnou zprávu o sekularizačním aktu v západních Čechách považují listinu chotěšovského kláštera z 25. května 1419, v níž je "zastaveno v 2000 kopách" 11 klášterních vsí a městečko Dobřany celkem 11 šlechticům.⁶⁷ Domnívám se, že bylo takto dodatečně zlistiněno zabránění uvedených klášterních statků;⁶⁸ šlechtici měli užívat důchodu z chotěšovských vsí do výše uvedené sumy. Nasvědčuje tomu několik okolností. Předně je to vzájemná poloha šlechtických sídel a klášterních vsí, které Chotěšov ztratil, dále pak některé dodatečné úpravy vztahů mezi držiteli zástavních listin a klášteřem, ale zejména skutečnost, že téměř polovina ze zastavených vsí se po celé 15. století již neobjevuje v zástavách klášterních statků, ale ani v konfirmaci Jiřího z Poděbrad zachycující (v poněkud idealizované podobě) stav klášterní držby k roku 1459.⁶⁹ Ostatně i dodatečné formálně právní pořízení týkající se zabraných vsí plaského kláštera potvrzuje fakt, že zlistinění mělo bezprávný akt překlenout.⁷⁰ Lze říci, že tímto zábořem přišel chotěšovský klášter o více než třetinu ročního výnosu plynoucího z jeho statků. Podotýkám, že v této době (ale již ve druhé polovině 14. století) nelze mechanicky počítat s tím, že by hodnota nemovitostí byla v poměru k prodejní sumě 1:10, jak se někdy uvádí.⁷¹ Definitivní

opuštění tohoto přepočtu pak nalézáme v Zikmundových zápisech církevních statků po roce 1420.⁷²

Pokud jde o polohu zabraných chotěšovských vsí vzhledem ke koncentrovanému klášternímu velkostatku, jednalo se o statky nalézající se při obvodu chotěšovské domény, zvláště o její severovýchodní část s městečkem Dobřany a hradem Liticí, ležícím již v blízkosti královského města Plzně.

Hodnota vsí chotěšovského kláštera sekularizovaných v roce 1419

ves	výměra polností	bonita půdy	výše peněžní renty
Dobřany	⁷³	5	152 k. ⁷⁴
Litice	41 1/2 t. ⁷⁵	4	cca 35 k. ⁷⁶
Robčice	⁷³	4	21 k. 16 gr.
Šlovice	23 (28) t. ⁷⁷	4	58 k. 30 gr. ⁷⁸
Lhotka	20 t.	7	10 k. 40 gr.
Úsuší	11 t.	7	7 k. 30 gr.
Touškov	31 1/2 l.	4	25 k. 12 gr.
Kamenný Újezd	8 1/2 t.	1	10 k. 40 gr.
Červený Újezd	13 1/2 t.	1	21 k. 40 gr.
Přehýšov	40 l.	5	32 k.
Úherce	34 l.	3	22 k. 40 gr.
Černotín	17 t.	2	19 k.

cca 416 kop gr.

Sonda provedená do majetkových poměrů šlechticů, kteří se v roce 1419 zmocnili uvedených chotěšovských vsí, naznačuje, že v případě mnoha z nich byl zábor církevních statků již téměř existenční nutností. Přes torzovitost zpráv je dobře patrný proces neustálého zmenšování a drobení rodových statků;⁷⁹ řada z těchto šlechticů (bratři z Úlic, Jan z Hrádku Sviňomazského) se zřejmě nemohla uchytit na šlechtickém majetku a již před rokem 1419 sídlila na klášterních statcích.

Zdá se, že sekularizační akt na chotěšovském majetku z roku 1419 mohl vyřešit okamžitou situaci místní drobné šlechty; potvrzuje však i domněnku, že klášter ležel mimo sféru zájmu vyšší šlechty. V roce 1420 totiž Zikmund Lucemburský nezastavil žádnou klášterní ves. V tomto roce však finanční požadavky na klášter dosáhly více než 1350 kop gr.,⁸⁰ z čehož klášter hotově zaplatil pouze 110 kop (tj. třetinu z celkové roční berně); další pohledávky v úhrnné výši téměř 300 kop gr. umořil zástavou vsí ve prospěch bratří z Řenče.⁸¹ Konečně zjišťujeme, že Protiva z Netunic, vytlačený z rodového statku zřejmě velmi ambiciózním Vilémem z Nebílov, který se po Netunicích psal již v roce 1420, získal tvrz Luhov a popluží chotěšovského kláštera.⁸² Sledujeme-li Zikmundovy zástavy chotěšovských statků, ale i ostatní transakce kláštera po roce 1420, vidíme, že kromě jediného Zikmundova zápisu na Touškov (Hartmanův) nedošlo k duplicitě zástav jako v případě plaského kláštera.⁸³ Tím se ovšem neříká, že by Zikmund respektoval nabytí chotěšovských statků drobnou šlechtou. Získání uvedených statků však pravděpodobně hospodářskou situaci nabyvatelů dlouhodoběji neovlivnilo, neboť na počátku třicátých let část těchto statků klášter opět pronajímal.

Rozbor nejstaršího sekularizačního aktu v západních Čechách ve sledovaném období zároveň ukázal sociální aspekt sekularizačního procesu ve vazbě k nižší šlechtě. Nabytí církevního statku či podílu na něm znamenalo pro nižší šlechtu pouze krátkodobý zisk. Případný pohyb takto získaných statků se prakticky nelišil od pohybu svobodných statků šlechtických. Máme značné množství dokladů o prodejích zástavních listin apod., a to často velmi záhy po jejich získání. Na využití církevních statků nižší šlechtou jako základnu pro budování větších domén nelze vůbec pomýšlet. Výsledkem pohybu církevního zboží získaného nižší šlechtou byla většinou skutečnost, že statky postupně přecházely do rukou vyšší šlechty (výjimečně došlo k výkupu církevní institucí).

Plasy

Sekularizace statků kláštera v Plasech v letech 1419-1420 byla ve srovnání s Chotěšovem značně odlišná. I když zde v této době představovala výrazný moment opět nižší šlechta, přece jen hrály rozhodující úlohu zájmy vyšších šlechticů: Fridricha a Hanuše z Kolovrat na Libštejně a Krašově, Burjana z Gutštejna na Všerubech (později na Bělé, Nečtinách a Rabštejně), ve dvacátých letech 15. století pak ještě Jindřicha Bavůrka ze Švamberka na Bělé.

V roce 1419 koupil Hanuš z Kolovrat na Krašově od plaského kláštera 4 vsi (Hodyně, Buček, Dřevce a Lednici) za 577 1/2 kopy gr.⁸⁴ Po Hanušově smrti se vsi měly vrátit klášteru, což se ovšem nikdy nestalo; v roce 1558 byly připojeny ke Kaceřovu. Uvedené vsi přímo sousedily s Krašovem. Nejspíše ještě v témže roce prodal (?) klášter Jindřichu Bavůrkovi ze Švamberka na Bělé vsi Mrtník, Litý a Lomničku, což byly nejzápadnější statky plaské, ležící zároveň nejblíže Bělé. Ostatně ve dvacátých letech přešly do držení Burjana z Gutštejna.⁸⁵ Do druhé poloviny roku 1419 lze položit rovněž záznam o tom, že Pavel Ebrzvin na Nekmří získal dispozici některými plaskými statky a Vilém z Nebílov na Netunicích koupil od plaského kláštera polovinu vsi Radčice.⁸⁶ Tyto údaje jsou sice známy pouze ze Zikmundových konfirmací z roku 1420 a 1421, ale s přihlédnutím k faktu, že počínaje květnem 1420 vydávala šlechta na obsazované plaské statky listiny (zřejmě teprve dodatečně), by bylo vhodnější položit tato právní pořízení již do roku 1419. Lze pozorovat, že plaská doména byla rozdělena mezi sféry vlivu vyšších šlechticů - Kolovratů a Gutštejnů (ve dvacátých letech ještě Jindřicha Bavůrka ze Švamberka). Potvrzuje to mimo jiné skutečnost, že tři nižší šlechtici zabrali v roce 1420 9 plaských vsí, sice dosti vzdálených od jejich sídel, ale ještě vzdálenějších od Bělé, Všerub, Libštejna a Krašova, takže měli naději, že si budou moci statky ponechat déle, poněvadž nebudou stát v cestě územním nárokům vyšší šlechty zainteresované na sekularizaci plaského kláštera. 2. května 1420 bylo pak zabrání 9 vsí, dvoru a rybníka, patřících plaskému klášteru, dodatečně zlistěno; podíleli se na něm Něpr Duč z Vařín (na Březině), purktabí na Nečtinách, Ondřej Špalek ze Slatiny na Zvíkovci a Hrdoň z Dubňan na Kaznějově (plaská ves!).⁸⁷ Skutečnost, že posledně jmenovaný šlechtic měl v držení ještě další plaskou ves, která doplňuje počet vsí sekularizovaných zmíněnými třemi nižšími šlechtici, ale také fakt, že "(opat a konvent kláštera) stúpili, tak jakož sme my od nich přijali, beze vší odpory...", vysvětlují, jakým způsobem došlo k této "transakci". Uvedení šlechtici byli vesměs blízkými sousedy plaského velkostatku, jejich drobné državy se nacházely severně od Rokycan, v povodí Berounky, současně však i v blízkosti narůstající domény kolovratské, která vykrystalizovala kolem Libštejna a Krašova. Jak

ukazují jejich predikáty, byli nuceni odejít z rodových statků. Přes tuto nepříznivou výchozí situaci se jednalo o dravé a ambiciózní jedince, pro něž znamenalo zabránění 10 plaských vsí jeden z důležitých momentů v jejich nové kariéře. Vstoupili záhy do služeb krále Zikmunda. Něpr Duč z Vařín a Ondřej Špalek byli ovšem již ve službách krále Václava IV.; vykonávali úřad purkrabího a místopurkrabího na královském hradě Nečtinách.⁸⁸ Něpr získal od Zikmunda ještě zápisné sumy na hradě Nečtinách a na tepelské berni (celkem 900 kop gr.).⁸⁹ Ondřej Špalek a Hrdoň z Dubňan se vystřídali jako purkrabí na Krakovci, druhý pak vykonával v letech 1431-1442 úřad purkrabího na Radyni.⁹⁰ Sekularizované plaské vsi si tito šlechtici podrželi nejméně celé třetí desetiletí 15. století, a to jistě díky jejich "výhodné" poloze. Již 18. května 1420 je zachycen další pohyb plaských statků.⁹¹ Jiřink z Čivic na Krašovicích a jeho syn Jan potvrdili, že "kúpili plaské vsi Břízu (Horní) a Mrtník". Jakým způsobem nabyli těchto vsí, je patrné ze skutečnosti, že píší "naše ves Koryta" - ta ovšem od 13. století patřila Plasům a jako příslušenství kláštera je uváděna v listinách po celé 15. století. Stranou nezůstal ani Burjan z Gutštejna, který 25. listopadu 1420 zlistinil, že "od konventa kláštera plaského přijal, držel a v držení měl" 5 vsí v západní okrajové části plaského velkostatku, jež ležely nejbližší jeho tehdejšímu sídlu - Všerubům.⁹² Jen o den později (26. listopadu 1420) vypověděli Jan z Rabštejna na Loze a Petr z Terešova na Kokořově, že "přijali a v držení měli a slibujem zase stúpiti" 4 vsi plaského kláštera ležící mezi statky, které uchvátil Gutštejn, a mezi ziskem Něpra Duče z Vařín a dalších, tedy na severozápadním okraji někdejšího klášterního velkostatku.⁹³ Rozpad plaských statků pokračoval v roce 1420 ještě Zikmundovými zápisy ve prospěch Kolovratů. Ti získali předně dispozici na 800 kop gr. s tím, že měli vybírat každý rok 300 kop (tedy o polovinu více, než činila roční berně).⁹⁴ Zejména výhodný byl však zápis z 18. listopadu 1420 vydaný pod majestátní pečeti; Zikmund postoupil Fridrichovi a Hanušovi z Kolovrat jedno městečko, 16 vsí (a jednu částečně) plaského kláštera, 3 (a jednu částečně) vsi zderazského kláštera, 2 vsi kanovníků pražských a 5 plaských lesních porostů, v celkové sumě 2150 kop gr.⁹⁵ Tento Zikmundův zápis byl vedle zástav celých klášterství nejrozsáhlejším zápisem z let 1420-1422 zachycujícím jmenovitě jednotlivé vsi. Všechny uvedené statky (kromě dvou kapitulních) se nacházely v blízkosti kolovratských hradů a zaujímaly celou východní polovinu plaského klášterství. Samotný zápis je výsledkem snahy šlechty získat co nejvíce církevních statků, přičemž jistě záměrně vynechává řadu plaských vsí ležících při Berounce, které Kolovraté získali *via facti*. V kolovratském majetku jsou písemně zachytitelné až po polovině 15. století, ale na základě jejich polohy vůči vsím zapsaným Zikmundem v roce 1420 lze předpokládat, že je již tehdy Kolovraté drželi. Jednalo se o dalších 8-10 vsí. Ze zastavených vsí však například Nynice zapsal Zikmund nejen Kolovratům, ale současně je postoupil Petrovi z Chrástu.⁹⁶ V téže době získali Jan a Burjan z Gutštejna zápis na H. Břízu, Čermný a Kaznějov, tedy vesměs na vsi, kterých se během roku 1420 zmocnila místní drobná šlechta, proti Gutštejnům je však neudržela.⁹⁷ Dosvědčuje to i diplomatický materiál z roku 1421.

Následující tabulka ukazuje nejen některé sporné zápisy, kdy byly určité vsi zapsány dvakrát vyšší šlechtě, ale i situace, že některé vsi získané nižší šlechtou byly téměř současně zapsány šlechtě vyšší, což ovšem v této době (1420-1421) nebylo tak patrné. Otázku, proč právě tolik vsí plaského kláštera bylo v Zikmundových zástavách přiznáno více šlechticům, nelze jednoznačně odpovědět. Lze snad jen vyslovit hypotézu že při

takovém množství zástavních listin, které navíc v řadě případů Zikmundova kancelář pouze pečetila, mohlo dojít k nesrovnalostem a omylům, tím spíše, že se uvedení šlechtici nepochybně snažili získat co nejvíce klášterních vsí.

Vsi plaského kláštera zapsané v letech 1420-1421 více držitelům

Bříza (Horní)	1420 (P) ⁹⁸ Jiřinkovi z Čivcí na Krašovicích
	1420 (Z) Burjanovi a Janovi z Gutštejna
Kaznějov	1420 (P) Hrdoňovi z Dubňan na Kaznějově
	1420 (Z) Fridrichovi a Hanušovi z Kolovrat
	1420 (Z) Burjanovi a Janovi z Gutštejna
Mrtník	1420 (P) Jiřinkovi z Čivcí na Krašovicích
	1420? (P) Bavůrkovi ze Švamberka
	1421 (Z) Bavůrkovi ze Švamberka
Nebřeziny	1420 (Z) Fridrichovi a Hanušovi z Kolovrat
	1421 (Z) Burjanovi z Gutštejna
Nynice	1420 (Z) Fridrichovi a Hanušovi z Kolovrat
	1420 (Z) Petrovi z Chrástu
Obora	1420 (Z) Fridrichovi a Hanušovi z Kolovrat
	1420 (Z) Burjanovi z Gutštejna
	1421 (Z) Burjanovi z Gutštejna
Potvorov	1420 (P) Něprovi Dučovi z Vařín aj.
	1420 (Z) Fridrichovi a Hanušovi z Kolovrat
Vrážné	1420 (P) Janovi z Rabštejna na Loze a Petrovi z Kokořova
	1421 (Z) Bavůrkovi ze Švamberka

Podaný přehled mimo jiné ukazuje, že plaský klášter v letech 1419-1420 ztratil nejméně 85 % svých statků.

Dovršení sekularizace a její rozsah ke konci roku 1420

Pomuk

Léta 1419-1420 znamenala epilog pozemkové držby pomuckého kláštera. Již v roce 1418 ovšem přešla většina konventu do Ebrachu, kde jeho další existence byla podpořena i koupí některých statků, zřejmě v horních Francích.⁹⁹ Na počátku husitské revoluce zůstala v Pomuku jen hrstka řeholníků.

Snad nejpozději do roku 1419 lze klášter poměrně rozsáhlou zástavu učiněnou posledním pomuckým opatem Arnoldem ve prospěch Viléma z Nebílov na Netunicích, který získal městečko Blovice a 4 vsi, jež tvořily nejen nejsevernější výběžek pomucké domény, ale zároveň ležely z klášterních statků nejbližší Netunicím.¹⁰⁰ Příslušnou zástavní listinu vlastnili Netuničtí ještě v padesátých letech 15. století, je ovšem otázka, zda byla ještě v té době podložena skutečnou držbou klášterního majetku, právě tak jako zástava ve prospěch Pavla Ebrzvína seděním na Nekmří.¹⁰¹ Tato okolnost vystupuje tím

naléhavěji, že 22. srpna 1420 král Zikmund zastavil Bohuslavovi a Hynkovi Krušinovi ze Švamberka v sumě 5200 kop gr. "všecka a všeliká zboží opatství kláštera Nepomuckého ...nic odtud nevyjímajíc, co k tomu opatství přísluší..."¹⁰² Zdá se tedy, že Zikmund, ačkoliv potvrdil dvě zástavy učiněné klášterem ve prospěch nižší šlechty, současně zapsal celé klášterství Švamberkům. Při značné vnitřní integritě pomuckého klášterního velkostatku je to velmi pravděpodobné, neboť bylo v roce 1558 prakticky v neztenčeném rozsahu (v porovnání s rokem 1419) zapsáno do desk zemských; Švamberkové získali tedy 88 celých vsí a 14 vsí částečně, navíc městečko Nepomuk.

Ostatní církevní majetek v západních Čechách sekularizovaný do konce roku 1420

Do roku 1420 lze s největší pravděpodobností položit i zástavu toužimského proboštství milevského kláštera, kterou Zikmund učinil ve prospěch Jana z Kolovrat na Bezdržicích. Zikmund sice zřejmě roku 1422 zástavu zrušil, ale Jan z Kolovrat užíval uvedené statky jistě i nadále; naposledy vystupuje v písemných pramenech v roce 1426.¹⁰³ Souhrnně se jednalo o hrad, 2 městečka a 8 vsí. Přesto však zde sídlil milevský konvent po dobytí a vypálení kláštera v roce 1420.

Obdobným způsobem jako v případě Pomuku (zejména po stránce kvantitativní) proběhla sekularizace arcibiskupských statků v západních Čechách, které byly soustředěny kolem Rokycan a Horšovského Týna (s Herštejnem). Tato arcibiskupská panství byla zastavena již Konrádem z Vechty.¹⁰⁴ 4. ledna 1419 postoupil Konrád Janovi Hanovcovi ze Švamberka na Třebli a Bavůrkovi ze Švamberka na Bělé v sumě 1000 kop gr. Rokycany (nepochybně s okolními vesnicemi, jež patřily arcibiskupství).¹⁰⁵ Lze se domnívat, že současně s touto zástavou získali Švamberkové kontrolu nad rokycanskými augustiniány a některými jejich vesnicemi ležícími kolem města. Některé rozptýlené augustiniánské statky pak získali Zikmundovými zápisy z roku 1420 jednak Kolovraté, jednak Bohuslav z Rýzemberka na Janovicích.¹⁰⁶ Dalším významným švamberským ziskem byla Zikmundova zástava johanitské komendy v Manětíně z 28. října 1420.¹⁰⁷ Bohuslav ze Švamberka získal hrad (komendu), městečko a 27 vsí (jednu částečně) v 1000 kopách gr.; zde bylo dokonce v letech 1421-1422 jeho hlavní sídlo. V roce 1425 připsal Zikmund Švamberkům dalších 1000 kop za to, že postaví 100 jízdných žoldnéřů. Na počátku třicátých let 15. století komenda zanikla a veškeré statky zůstaly po celé 15. století ve švamberských rukou.¹⁰⁸

Horšovskotýnsko - nejrozsáhlejší arcibiskupské panství v západních Čechách - spravoval na sklonku druhého desetiletí panoš Zdeněk z Dršťky. Podobně jako byla zastavena např. Supí Hora jejímu purkrabímu Rydkéři z Poleňska, zastavil pro nedostatek finančních prostředků Konrád z Vechty, zřejmě nejpozději v roce 1419, Horšovský Týn s okolními vesnicemi Zdeňkovi z Dršťky.¹⁰⁹ Zda byl Petr Ebrzín z Hradiště purkrabím na Herštejně, nelze s určitostí říci, ale vzhledem k tomu, že mu zde arcibiskup Konrád zapsal 635 kop gr. (400 + 35 + 200), a s přihlédnutím k ostatním pronájmům arcibiskupského zboží, kdy se dlužná suma skládala z několika položek (zadržené platy za služby) je možné považovat purkrabský úřad Petra Ebrzína za velmi pravděpodobný.¹¹⁰ Panošové z Hradiště drželi Herštejn do roku 1437, kdy byl připojen k Horšovskému Týnu, jenž byl v rukou Zdeňka z Dršťky.¹¹¹ Je pozoruhodné, že neznáme žádnou Zikmundovu písemnost, která by Horšovskotýnsko Zdeňkovi z Dršťky potvrdila. Není ovšem důležité, zda ji Zikmund vydal, neboť byl s držitelem Horšovského

Týna ve velice dobrých vztazích, o čemž vypovídá řada finančních půjček z dvacátých let. V případě Herštejna připsal Zikmund Ebrzvínovi jen peněžitou sumu na tomto panství.

Z prostředí nedalekého kláštera pivoňského, zničeného v roce 1421 Domažlickými, je známa pouze zástavní Zikmundova listina z počátku roku 1421 obsahující 5 vsí, které získali sousedé kláštera - panoši z Otova (Jan Gutštejn a Martin Rohec).¹¹² I další pivoňské statky získala nepochybně okolní šlechta (některé snad i Zdeněk z Dršťky).

Rozptýlené statky klášterních fundací ležících mimo plzeňský kraj byly zastaveny vesměs králem Zikmundem již v roce 1420, ojediněle ještě v roce následujícím. Kolovraté získali zderazské statky, na dvou ostrovských vsích na Domažlicku participoval Bohuslav z Rýzmběrka na Janovicích, ostatní jednotlivé vsi, případně jejich části, získala nižší šlechta sídlící v jejich blízkosti.

Je zřejmé, že v letech 1419-1420 ztratilo arcibiskupství v západních Čechách v e š k e r é s t a t k y; rokycanští augustiniáni rovněž všechn svůj nemovitý majetek, právě tak klášter pivoňský. V rukou světských feudálů se ocitly také veškeré rozptýlené statky klášterů ležících mimo plzeňský kraj. V úhrnu se jednalo přibližně o 3 hrady, tvrz, 2 poddanská města, 2 městečka, 60 celých vsí, 20 vsí částečně. Do tohoto souhrnu jsou počítány i některé vsi, které spadaly pod správu rožmitálského panství pražského arcibiskupství.¹¹³ Je třeba říci, že kromě augustiniánských klášterů v Rokycanech a v Pivoni (augustiniáni-eremité), které byly později obnoveny (ovšem se značně redukovánými statky proti době předhusitské), ostatní pozemková držba zmíněných církevních institucí ztratila již na počátku dvacátých let de facto charakter církevního zboží a nikdy nebyla vrácena zpět předhusitským držitelům. Totéž platí o centrech arcibiskupské držby - Horšovském Týnu a Rokycanech (poddanská města, hrady).¹¹⁴

Sekularizační proces v západních Čechách v letech 1419-1420 nebyl ovšem ve všech případech tak dynamický, jak ukazuje předchozí rozbor. Stranou jsme dosud ponechali kláštery v Kladrubech a Teplé, kde byla situace v daném období odlišná.

Kladruby

Klášter v Kladrubech se pravděpodobně nacházel v nepoměrně lepší hospodářské a finanční situaci než jiné západočeské kláštery. Potvrzuje to okolnost, že se z druhého desetiletí 15. století nezachovala jediná zástavní listina tohoto kláštera ve prospěch okolních šlechticů, ale nesetkáváme se ani s živelnou sekularizací, zejména sousední nižší šlechtou. S tím ovšem mohou do jisté míry korespondovat zájmy Švamberků ve vztahu ke klášteru. Z roku 1420 vypovídají o sekularizaci kladrubských statků (s jedinou výjimkou) pouze Zikmundovy zástavy, které ovšem vykazují některé zajímavé rysy. V létě roku 1420 zastavil král Zikmund Janovi z Rýzmběrka na Skále a jeho bratrovi Vilémovi (na Švihově) mezi jinými církevními statky ve výši 1271 kop gr. také klášterní městečko (s proboštstvím) Přeštice a ves Soběkury - klášterní statky ležící jednak mimo koncentrovaný kladrubský velkostatek, jednak v těsné blízkosti hradu Skála.¹¹⁵ Ostatní zástavy byly učiněny zjevně v zájmu Švamberků, byť na nich participovala nižší šlechta. Je zajímavé, že sídla této nižší šlechty se nacházela v blízkosti hradu Švamberka, z čehož lze usuzovat, že byla zřejmě ve švamberských službách. Uvedený názor by mohl podporovat i fakt, že např. panoše Vlach z Krsova přímo sousedil s tepelskými a johanitskými statky, získal však zápis na kladrubskou ves Brod a les Ochoz, ležící z jeho hlediska nepoměrně nevýhodněji než tepelské a johanitské zboží.¹¹⁶ Tuto okolnost potvrzuje i řada zápisů z

počátku roku 1421 a pozdějších. Není možné přehlédnout ani skutečnost, že kladrubské statky zastavené v roce 1420 a v dalších letech byly rovněž vybírány s ohledem na zájmy Švamberků. Sídla řady příslušníků vedlejších švamberských větví totiž s kladrubským velkostatkem (od severozápadu k jihozápadu) územně souvisela. Třebel, Muckov, Staré Sedliště, Bor a další - to vše jsou místa, po nichž se Švamberkové ve dvacátých a třicátých letech 15. století, ale i později, psali. Kladrubské statky zastavené roku 1420 a v dalších letech, pokud je nezískali Švamberkové, se většinou rozkládaly mezi úzkým prstencem vsí obklopujících klášter samotný, jež byly Kladrubům v 15. století ponechány, a západní částí velkostatku směřující k Tachovu, která byla prakticky vklíněna mezi švamberská sídla a postupně během dvacátých a třicátých let přešla téměř beze zbytku do jejich majetku. V roce 1420 ztratil kladrubský klášter podle zástavních listin pouze 8 vsí, s přihlédnutím k jisté možnosti živelné sekularizace pak přibližně 13 celých vsí a jednu částečně. Přelom nastal až v roce 1422, kdy se začal klášterní velkostatek rozpadat.

Teplá

Statky tepelského kláštera směrem k jihu zasahovaly až k samotnému hradu Švamberku (Krasíkovu). Na první pohled by se mohlo zdát, že se tohoto kláštera v průběhu celého 15. století dotkla sekularizace nejméně ze všech církevních ústavů v západních Čechách. Mohla by na to ukazovat skutečnost, že do šedesátých let 15. století ztratil klášter pouze desetinu statků. V letech 1419-1420 pak dokonce podle písemných pramenů neztratil klášter ani jednu ves. Nelze ovšem vyloučit, že již v této době získal Vilém z Pnětluk na Štědré 6 tepelských vsí, jež se nacházely při severovýchodním okraji klášterního velkostatku a zároveň ležely nejbližší Štědré; Zikmund mu je zapsal 9. února 1421 ve Stříbře.¹¹⁷ Nestalo se tak jistě bez tichého souhlasu Švamberků, s nimiž byl Vilém spřízněn sňatkem s Annou ze Švamberka.¹¹⁸

Zásadní kvalitativní změna však nastala v důsledku skutečnosti, že výkon pozemkové vrchnosti tohoto zeměpanského kláštera strhli na sebe Švamberkové. Situaci tepelského kláštera je teda třeba posuzovat pod poněkud odlišným zorným úhlem než v případě jiných klášterů v západních Čechách (snad kromě Pomuku, jehož statky drželi též Švamberkové), výkon jejichž zakladatelských práv spadal stále pod pravomoc panovníka.¹¹⁹ Švamberkové tak získali naprostou kontrolu, alespoň pro období 15. století, nad celým velkostatkem. Kdy se tak stalo, nelze přesně říci. Doklady o pravidelném placení "opravních peněz" klášterem Švamberkům jsou sice až ze čtyřicátých let 15. století, avšak vzhledem k situaci v Čechách po smrti Václava IV., k poloze kláštera vůči Krasíkovu a také k faktu, že Zikmund tepelské statky (s jedinou výjimkou) nezastavoval, lze usuzovat, že Švamberkové drželi výkon pozemkové vrchnosti nad tepelským klášterem již od roku 1420. To by odpovídalo i jejich výjimečnému postavení v západních Čechách.

Položíme-li si otázku, proč se Švamberkové přímo nezmocnili klášterních statků, ať už ve dvacátých letech, nebo během první poloviny 15. století, lze uvažovat o tom, že kvantita švamberských zástav byla zřejmě již na hranici možnosti je přímo spravovat; převážná většina klášterních statků v kraji byla totiž zapsána pouze Bohuslavovi a Hynkovi Krušinovi, tedy představitelům hlavní linie švamberské, menší statky pak Janu

Hanovcovi a Jindřichu Bavůrkovi. Poté, co padl Bohuslav ze Švamberka do táborského zajetí (počátkem roku 1421) a přešel na husitskou stranu, spravoval tak ohromné statky (kromě Pomuku), navíc rozptýlené po celém kraji, pouze Hynek Krušina. Zdá se tedy, že v případě Teplé bylo pro něj výhodnější získávat pravidelně "opravní peníze",¹²⁰ než na sebe brát přímo správu dalších, vcelku málo výnosných statků.

Rozsah sekularizace klášterních statků v západních Čechách ke konci roku 1420

	pozemková držba na počátku roku 1419		vsi ztracené v letech 1419-1420	
	celé vsi	části vsí	celé vsi	části vsí
Kladruby	87	18	max. 13	1
Plasy	74	4	max. 60	2
Pomuk	88	14	88	14
Manětín	28	1	28	1
Teplá	66	4	6	-
Chotěšov	54	5	max. 15	3
Pivoň	10	4	min. 5	-
Rokycany	3	6	3	6
(augustiniáni)				
arcibiskupství	38	10	38	10
ostatní	20	4	20	4
úhrnem	468	70	276	41
			(= 58,8 %, (58,5 %) 71,5 % s tepelskými statky)	

Největší držitelé církevního zboží v západních Čechách z řad vyšší šlechty ke konci roku 1420

	celé vsi	části vsí
Švamberkové	133(+60)	15
Kolovratové	max. 40	5
Gutštejnové	max. 12	-
Rýzmberkové	7	3
ostatní	max. 5	
úhrnem	197 (257)	23

Největší držitelé církevního zboží v západních Čechách z řad nižší šlechty ke konci roku 1420

	celé vsi	části vsí
z Dršťky Zdeněk	28	6
z Vařín Duč		
z Dubňan Hrdoň	max. 9	
ze Slatiny Ondřej		
z Adlaru Habart	3	
z Čivic Jiřink a Jan	3	
z Rabštejna Jan	max. 4	
z Kokořova Petr		
<u>ostatní</u>	<u>max. 37</u>	<u>12</u>
úhrnem	84	18

Podíl šlechty na sekularizovaných církevních statcích ke konci roku 1420

	celé vsi	části vsí
vyšší šlechta	75 %	56
nižší šlechta	25 %	44 %

Závěry

Podaný přehled sekularizačního procesu v západních Čechách do konce roku 1420 ukazuje, jak ohromná byla jeho dynamika, jak neobyčejně a vsutku bytostně se dotkl další existence církevních institucí, zejména klášterních fundací. Šlechta se ve velmi krátkém období - prakticky během půldruhého roku - zmocnila téměř 60 % církevních statků na Plzeňsku. Pozorujeme, že řada klášterních založení byla katolickou šlechtou de facto odsouzena k brzkému zániku. Rozbor let 1419-1420 současně ukázal, že přechod církevních statků do šlechtických rukou nepostupoval nijak jednotně, ale představoval řadu velice odlišných aktů. Z tohoto pohledu jej lze rozdělit na

- živelnou sekularizaci,
- Zikmundovy zástavy,
- klášterní zástavy po roce 1419.

Živelná sekularizace se ve světle písemných pramenů v letech 1419-1420 dotkla jen přibližně 5 % církevních statků v kraji, celkově pak zřejmě stěží přesáhla jednu desetinu těchto statků. Zde pozorujeme dvě základní linie. První je živelná sekularizace prováděná drobnou nižší šlechtou, která se snažila získat dodatečné zlistinění na násilně nabyté statky. Získání církevních vsí nižší šlechtou však představovalo pouhou epizodu v pohybu těchto statků ve světských rukou po roce 1419. Živelné sekularizace se účastnila i šlechta vyšší. Její zisky z let 1419-1420 však měly trvalejší charakter než v případě šlechty nižší. Dokonce některé statky takto získané Burjanem z Gutštejna zůstaly v držení rodu až do první třetiny 16. století. Druhou linii představuje zaokrouhlování již

zastaveného církevního majetku především vyšší šlechtou, která přímým zabíráním některých vsí doplňovala zejména Zikmundovy zástavy učiněné v její prospěch. Tento typ živelné sekularizace měl podstatně delší platnost a v případě Kolovratů a Gutštejnů byl dokonce "ex post" právně upraven. Pokud se týká některých vsí uchvácených nižší šlechtou, byla jejich držba vázána zřejmě na vykonávání určitého - časově omezeného - úřadu (např. opravce chotěšovského kláštera). Spolu s předáním úřadu do rukou jiného nižšího šlechtice přešla snad i možnost dispozice některými klášterními statky.

Zikmundovy zápisy církevního majetku se týkaly předně celých komplexů církevní půdy, které z jeho vůle přecházely zejména do rukou vyšší šlechty. Jestliže největší mocí a vlivem disponovali Švamberkové, projevilo se to nepochybně i na kvantitě církevního majetku, který tento rod získal. Jednotlivé zápisy učiněné ve prospěch vyšších šlechticů se pak týkaly rozptýlených církevních statků, které vyšší šlechta nijak neodmítala, i když jednotlivé vsi získávala Zikmundovými zápisy převážně nižší šlechta.

Rozhodující podíl na sekularizaci církevních statků v západních Čechách měla vysoká šlechta, reprezentovaná velice úzkou základnou pouhých čtyř panských rodů, která si mezi sebou ke konci roku 1420 rozdělila celých 60 % sekularizovaných církevních statků. Dovedla tedy plně využít svého mocenského postavení k značnému vlastnímu obohacení. Nižší šlechtici, pokud živelně sekularizovali klášterní vsi (zachytitelné pouze v případě Chotěšova a Plas), získávali nejvýše 1-3 vsi, navíc trvalost jejich zisku byla velice problematická. Je to patrné zejména na řadě plaských vsí, jež uchvátila drobná místní šlechta a které prakticky po několika měsících byly Zikmundem zapsány ve prospěch neobyčejně ambiciózních panských rodů - Kolovratů a Gutštejnů, budujících teprve na církevních statcích základ svých příštích domén. Jediným nižším šlechticem, který byl s to konkurovat rozsahem získaného církevního majetku vyšší šlechtě, byl Zdeněk z Drštky - držitel arcibiskupského panství Horšovský Týn.

Přestože měl být plzeňský landfríd jednotou šlechtickou, církevní i městskou, královská města v západních Čechách, konkrétně Plzeň, Stříbro a Tachov (Klatovy a Domažlice byly členy táborského městského svazu), se prakticky nepodílela na zisku církevního pozemkového majetku. Je to tím nápadnější, že zejména kolem Plzně a Stříbra byla značná koncentrace klášterních statků a aktivita Plzně ve vojenských akcích landfrídu byla významná. Přesto však získala Plzeň od Zikmunda zápisy na některé církevní statky, jež se však nacházely vesměs mimo kraj;¹²¹ na živelné sekularizaci se vůbec nepodílela. Snad pouze Stříbro mohlo participovat na některých kladrubských vsích ležících v blízkosti města, maximálně se však jednalo o 3 vsi. Toto zjištění ostatně potvrzuje závěry o hegemonii vyšší šlechty v západních Čechách po roce 1419.

Podaný rozbor ukázal, že je nutné definitivně opustit tezi o tom, že by západní Čechy jako výrazně katolická oblast vytvořily v počátečním období husitské revoluce příznivé předpoklady pro konzervaci pozemkové držby v rukou církve. Je rovněž neprokazatelné, že by katolická šlechta získávala církevní majetek ve jménu jeho ochrany před husitstvím.

Poznámky

- 1 K teoretickým a koncepčním otázkám viz J. Čechura, Klášterní velkostatek v předhusitských Čechách - základní tendence hospodářského vývoje a metodologická východiska dalšího studia, in: *Archeologia historica* 10, 1985, s. 395-407; na s. 405 uvedeny další autorovy dosud nepublikované studie.
- 2 R. Nový, Poddaní v husitské revoluci, *Husitský Tábor* (dále HT) 4, 1981, s. 93-100.
- 3 Srv. E. Maur, Český komorní velkostatek v 17. století, *AUC, Philosophica et historica, Monographia LIX*, Praha 1975, s. 15-16.
- 4 Srv. již F. Palacký, Dějiny národa českého v Čechách a na Moravě III-1, Praha 1877 (3. vyd.), s. 409-410.
- 5 F. Palacký, Dějiny III-2, s. 39-40, 147.
- 6 J. Pekař, Žižka a jeho doba I, Praha 1927, s. 193-195.
- 7 J. Prokeš, Jan Žižka z Trocnova a jeho doba, Praha 1920, s. 31.
- 8 K. Krofta, Žižka a husitská revoluce, Praha 1937, s. 145.
- 9 R. Urbánek, Lipany a konec polních vojsk, Praha 1934.
- 10 F. Hrubý, Z hospodářských převratů českých ve stol. XV. a XVI., *Český časopis historický* (dále ČČH) XXX, 1924, s. 205-236, 433-469.
- 11 Např. A. Frind, *Kirchengeschichte Böhmens* III, Prag 1872, A. Neumann, Církevní jmění za doby husitské, Olomouc 1920, či A. Naegle, *Hussitismus und Katolizismus*, Prag 1930, apod.
- 12 B. Mendl, Hospodářské a sociální poměry v městech pražských v letech 1378-1434, ČČH XXII, 1916, s. 54-67, 422-445, XXIII, 1917, s. 74-84, 353-364, též, Z hospodářských dějin středověké Prahy, in: *Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy* (dále SPDHMP) V-2, Praha 1932, s. 161-390, aj.
- 13 K tomu blíže M. Marečková, Přínos Bedřicha Mendla k typologii sociální struktury středověkých měst, *Historický časopis* 28, 1980, s. 112-120.
- 14 Ed. J. Teige, Zprávy o statcích a přech venkovských z archivu města Prahy A-K, L-Z, *Archiv český* (dále AČ) XXVI, XXVIII, Praha 1909, 1912, též, O statcích obcí Pražských v l. 1420-1526, in: SPDHMP III, Praha 1922, s. 111-201.
- 15 V. Husa, *Epochy českých dějin*, Praha 1947, s. 46.
- 16 J. Macek, *Husitské revoluční hnutí*, Praha 1952, též, *Tábor v husitském revolučním hnutí I-II*, Praha 1956 (2. vyd.), též, in: *Přehled dějin Československa*, díl 1., do r. 1848 (Maketa), Praha 1958, též, in: *Československá vlastivěda*, díl II, *Dějiny*, svazek 1, Praha 1963.
- 17 F. Kavka, *Dějiny Československa do roku 1437*, Praha 1971 (2. vyd.), s. 290 a jinde, formulaci přejímá např. i A. Míka, *Stoletý zápas o charakter českého státu (1526-1627)*, Praha 1974, s. 21.
- 18 *Přehled dějin Československa I/1* (do r. 1526), Praha 1980, s. 434-466.
- 19 I. Raková, Čeněk z Vartenberka (Příspěvek k úloze panstva v husitské revoluci), *Sborník historický* (dále SH) 28, 1982, s. 57-99, též, Rožmberské dominium v předvečer husitské revoluce (Vztahy Oldřicha z Rožmberka k Čeněkovi z Vartenberka), *Folia Historica Bohemica* (dále FHB) III, 1981, s. 263-284, B. Zilinskij, Česká šlechta a počátky husitství (1410-1415), *Jihočeský sborník historický* 48, 1979, s. 52-65, M. Polívka, K biografii Mikuláše z Husi, FHB III, 1981, s. 195-261, též, Mikuláš z Husi v počátcích husitské revoluce, HT 4, 1981, s. 69-76, též, Mikuláš z Husi a nižší šlechta v počátcích husitské revoluce, *Rozpravy ČSAV*, SV, 92, sešit 1, Praha 1982.
- 20 F. Kavka, *Strana Zikmundova v husitské revoluci*, Praha 1949 (netištěná disertace).
- 21 I. Raková, Čeněk z Vartenberka, s. 83-85.
- 22 J.M. Klassen, *The Nobility and Making of the Hussite Revolution*. *East European Quaterly*, New York 1978.
- 23 J. Petráň, *Skladba pohusitské aristokracie*, AUC, *Philosophica et historica* 1, *Studia historica* XIV, Praha 1976, s. 9-80.
- 24 J. Mezník, *Venkovské statky pražských měšťanů v době předhusitské a husitské*, *Rozpravy ČSAV*, řada *Společenské vědy* 75, sešit 2, Praha 1965.
- 25 Ed. J. Vaniš, *Kniha počtů královského města Loun z let 1450-1472 a 1490-1491*, Praha 1979, s. 9-14, 46-50 (úvod k edici).
- 26 J. Janáček, *České dějiny. Doba pobělohorská 1526-1547*, Praha 1971 (2. vyd.), s. 80, pozn. 29, k vývoji královských měst v západních Čechách v této sféře srv. závěr této práce.
- 27 Viz následující poznámku.
- 28 Tento postup zcela postrádá nedávný rozbor register provedený B. Rotterovou, *Revize feudálního majetku v Čechách v polovině 15. století*, AUC, *Philosophica et historica* 1, *Studia historica* XIV, Praha 1976, s. 261-265 (extrakt diplomové práce); o tyto údaje se opírá J. Petráň, *Skladba pohusitské aristokracie*, s. 32-33.
- 29 Ed. F. Palacký, AČ I, s. 493-546, II, s. 175-208, 444-481, k úplnosti tohoto pramene srv. K. Beránek, V. Beránková, *Zur Tätigkeit einer in den Jahren 1453-1454 zur Revision von Pfandurkunden in Böhmen iengesetzten Kommission*, *Folia diplomatica* II, Brno 1976, s. 187-197; edici je třeba doplnit prací A.

- Sedláčka, Zbytky register králův římských a českých z let 1361-1480, Praha 1914, ale také edicí J. Čelakovského, O domácích a cizích registrech, Praha 1890, a edicí J. Pelikána, Příspěvek k zástavám krále Zikmunda, Časopis Společnosti přátel starožitností českých (dále ČSPSČ) 54, 1946, s. 27-37, srv. také ed. J.V. Nováček, Sigismundi regis Bohemiae litterae donationum regalium (1421-1437), VKČSN 1903, s. 1-52.
- 30 AČ II, s. 452; rozsah proboštství je zachycen in: SÚA, DZV 3 B 21.
- 31 Jako příklad lze uvést řadu statků kláštera ve Vilémově, srv. SÚA, DZV 3 H 28, apod.
- 32 Vymezení podává J. Čechura, Struktura pozemkové držby v západních Čechách na počátku husitské revoluce, SH, 31, 1985.
- 33 K těmto pramenům blíže L. Hlaváček, Zum Urkunden- und Geschäftsgut der Pfarrein und ihrer Pfarrherren in vorhussitischen Böhmen. Zur Frage des Umfangs und der Zusammensetzungen der damaligen Pfarrarchive, in: Grundwissenschaften und Geschichte. Festschrift für Peter Acht, Kallmünz 1976, s. 242-255.
- 34 Za pomoc při zpracování právních aspektů sekularizačního procesu jsem zavázán díky akademiku V. Vaněčkovi.
- 35 Takto např. A. Skýbová, Česká šlechta a jednání o povolení kompaktát r. 1525, AUC, Philosophica et historica 1, Studia historica XIV, Praha 1976, s. 82.
- 36 Převedení klášterní berně panovníkem na šlechtu, pokud nepřesahuje každoročně odevzdávanou sumu, nepředstavuje v právním smyslu zástavu. Václavovy dispozice však záhy obsahovaly nejen vyšší sumu, ale určovaly také kratší termíny na zaplacení než při vybírání klášterního úroku.
- 37 Blíže J. Kapras, K dějinám českého zástavního práva, Praha 1909, s. 85-88, V. Vaněček, Základy právního postavení klášterů a klášterního velkostatku ve starém českém státě II, Praha 1937, s. 49-68.
- 38 AČ II, s. 175, č. 275, Zbytky register, č. 270 a dále.
- 39 Většina známých zápisů na klášterní berni z počátku 15. století je zachycena v rkp. SK ČSR, sign. VI A 7, zvaném "Codex Přemysleus", jehož diplomatický rozbor podal L. Hlaváček, Studie k diplomacie Václava IV., IX. (Registra, jejich vedení a registrační poznámky v kanceláři Václava IV.), in: AUC, Philosophica et historica 5, Praha 1963, s. 48-64, též, Das Urkunden- und Kanzleiwesen des böhmischen und römischen Königs Wenzel (IV.) 1376-1419. Ein Beitrag zur spätmittelalterlichen Diplomatik, Schriften der MGH Bd. 23, Stuttgart 1970, s. 334 nn.
- 40 Ed. J. Čelakovský, Codex iuris municipalis (dále CIM) II, Praha 1895, s. 901: "Summa monasteriorum pro una summa V millia", srv. K. Krofta, Počátky české berně, ČČH 36, 1930, s. 471-472.
- 41 AČ VI, s. 458-459, 464, 465, Švamberkové nejsou rozlišováni podle svých větví ani sídel v letech 1400-1420.
- 42 Zbytky register, č. 360, v roce 1408 Václav IV. připsal opravci na klášterní berni další sumu (Zbytky register, č. 379).
- 43 Zvláště výrazně se to projevilo při zaboru poměrně rozsáhlého majetku řádu německých rytířů ve druhém desetiletí 15. století Václavem IV.; k tomu blíže ed. J. Hemmerle, Die Deutschordens-Ballei Böhmen in ihrer Rechnungsbüchern 1382-1411, Bonn 1967 (úvod k edici).
- 44 Otázku není možné na tomto místě detailněji zkoumat.
- 45 Např. Hradiště nad Jizerou (1401 300 kop gr., Zbytky register, č. 291), Břevnov (1405 2000 kop gr., AČ XXVI, s. 109 = Zbytky register, č. 479), ve dvacátých letech získala toto právo řada klášterních fundací, ovšem z rukou Zikmundových.
- 46 Srv. J. Dobiáš, Dějiny někdejšího královského města Pelhřimova I., Pelhřimov 1927, s. 140-142, srv. přehled zboží zastaveného Konrádem z Vechty u A. Sedláčka, Zbytky register, č. 699, s. 99-10; k zadlužení arcibiskupství na počátku 15. století srv. ed. V. Chaloupecký, Účet pokladníka arcibiskupství z let 1382/83, Praha 1912, s. 15-17 (úvod k edici).
- 47 Srv. J. Petráň, Skladba pohusitské aristokracie, s. 45-47. I Václav IV. zastavoval či zapisoval některé statky (nikoli však církevní) za příslib postavení určitého počtu jízdných žoldnéřů, např. AČ IV, s. 22.
- 48 Srv. V. Vaněček, Základy I, s. 44-46.
- 49 V. Vaněček, Základy I, s. 44, J. Kejř, Stát, církev a společnost v disputacích na pražské univerzitě v době Husově a husitské, Rozpravy ČSAV, řada Společenské vědy, sešit 14, ročník 74, Praha 1964, s. 11, 13-14, V. Vaněček, Pronikání římského a kanonického práva na území dnešního Československa od 2. pol. 9. století do 1. pol. 14. století, Právně historické studie 12, 1966, s. 36-37, M. Boháček, Einflüsse des römischen Rechts im Böhmen und Mähren, Mediolani 1975, pro období 11. a 12. století B. Krzemienska, D. Třeštík, Hospodářské základy raně středověkého státu ve střední Evropě (Čechy, Polsko a Uhry v 10. a 11. století), Hospodářské dějiny I, Praha 1978, s. 158.
- 50 AČ II, s. 189, č. 341.
- 51 Ed. M. Pangerl, Urkundenbuch des ehemaligen Cistercienserstiftes Goldendron in Böhmen, FRA, II.Abt., 37.Bd., Wien 1872, č. 168.
- 52 Srv. V. Vaněček, Dějiny státu a práva v Československu do r. 1945, Praha 1975 (3. vyd.), s. 144-147.
- 53 Ke starším kořenům této tendence srv. K. Henner, O rakouských zákonech amortizačních, Praha 1892.
- 54 Jednalo se vedle západních Čech o jižní a severní Čechy, k tomu F. Kavka, Strana Zikmundova, passim.

- 55 Blíže J. Čechura, *Struktura pozemkové držby*, passim; údaje v tabulce vycházejí pouze ze stanovení počtu lokalit (městeček, vsí a dvorů).
- 56 K těmto rodům je třeba ještě připočítat Jindřicha z Elsterberka na Plané (+ 1429), k němu srv. A. Sedláček, *Hrady, zámky a tvrze království českého XIII*, Praha 1905, s. 187.
- 57 Srv. I. Raková, *Čeněk z Vartenberka*, s. 62-63.
- 58 Rozložení utrakvistické šlechty lze zjistit rozbořením stížných listů české šlechty do Kostnice, z řady vydání např. V. Novotný, *Hus v Kostnici a česká šlechta*, Praha 1915, srv. A. Sedláček, *Úvahy o osobách v stížných listech* I. 1415 psaných, *ČCH XXIII*, 1917, s. 85-109, 310-352, a též, *Ještě jednou o pečeti při stížném listu*, *ČSPSČ* 30, 1922, s. 3-18, A. Roubic, *Čechové na koncilu kostnickém*, *Sborník VSP v Olomouci - Historie II*, 1955, s. 125 nn., B. Zilynski, *Česká šlechta a počátky husitství (1410-1415)*, *JSH* 48, 1979, s. 52-65.
- 59 *AČ IV*, s. 375-377, 378-381.
- 60 F. Kavka, *Strana Zikmundova*, s. 32.
- 61 F. Palacký, *Dějiny III-1*, s. 410, W.W. Tomek, *Dějiny Prahy IV*, Praha 1879, s. 9-100, J. Pekař, *Žižka a jeho doba, I-IV*, J. Macek, *Tábor I-II*, F.M. Bartoš, *Husitské revoluce. I. Doba Žižkova 1415-1426*, Praha 1965, se otázkou vzniku landfrídu speciálněji nezabývali; M. Bělohlávek, *Dějiny Plzně I*, Plzeň 1965, s. 78, předpokládá kontinuitu landfrídu mezi léty 1417-1420; srv. definici landfrídu u R. Rauschera, *Zemské míry na Moravě*, Praha 1919, s. 6.
- 62 J. Strnad, *Listář královského města Plzně a druhdy poddaných osad I*, Plzeň 1891, č. 257, s. 289-290, a č. 267, s. 301-302.
- 63 Blíže A. Sedláček, *Hrady IX, XIII*, kde jsou zachyceni i členové pobočných větví.
- 64 A. Sedláček, *Hrady IX*, s. 96-98.
- 65 Viz pozn. 58.
- 66 Přirozeně nelze takto zužovat celou složitou - a dosud nikoli vyčerpávajícím způsobem zpracovanou - problematiku druhého desetiletí 15. století. Je třeba počítat s působením takových jevů jako drobná válka (k tomu blíže F. Hoffmann, *K povaze drobné války, záští a násilných činů před husitskou revolucí*, in: *Pocta akademiku V. Vaněčkovi k 70. narozeninám*, Praha 1975, s. 55-75, kde jsou uvedeny i další autorovy cenné práce věnované těmto otázkám), dále násilné vystupování šlechty proti církevním institucím, kdy je třeba brát v potaz skutečnost, že v akcích před rokem 1419 nelze jednoznačně zachytit konfesionální rozdíly v poměru šlechty k církevnímu majetku a církevním institucím samotným. Samozřejmě není možné ponechat stranou ani lidový radikalismus apod. Tyto otázky by bylo potřebné komplexně zpracovat.
- 67 Thurn-Taxis Archiv Řezno, Akten Böhmen, sign.93, fol.3^a; tento významný kopiář bylo možné zatím studovat pouze z registů laskavě zapůjčených dr. K. Dolistou; podle sdělení prof.dr. M. Piendla, ředitele archivu rodiny Thurn-Taxis v Řezně, není v současné době možné získat mikrofilm. Srv. K. Dolista, *Chotěšovský kopiář v Řezně a vysazení Touškova roku 1311*, *Minulost Západočeského kraje (dále MZK)* 8, 1971, s. 141-148. Definitivní řešení poskytne až plný text listiny.
- 68 Jednalo se o tyto šlechtice: Jan st. a Jan ml. z Úlic, Jan z Hrádku Sviňomazského, Sezema z Kočova, Bohuše ze Skočic, Hynek z Křenov, Hanuš Pehma z Pernolce, Petr z Řenče, Petr z Kamenice, Jan Kréta z Lochusic, Jan z Frumštejna (vyšší šlechtic).
- 69 Zachována pouze v řadě opisů z 16. a 17. století, SÚA, RKP 3529, fol.40^a-44^a (latinsky), fol.46^b-49^b (česky), SK ČSR, sign. XV B 4, s. 422-430 (latinsky).
- 70 Srv. pozn. 87 a 92.
- 71 Tak uvažuje ještě J. Petráň, *Skladba pohusitské aristokracie*, s. 46.
- 72 Řada dokladů z předhusitského období se nalézá v diplomatickém materiálu jednotlivých klášterů.
- 73 Výměra půdy není uvedena.
- 74 Ed. J. Emler, *Decem registra censuum bohemia compilata aetate bellum husiticum praecedente* (dále DRC), Pragae 1881, s. 41-42.
- 75 Výměra půdy kolísá v chotěšovském urbáři mezi označením "terra" (t.) a "lanei" (l.); takto jsou také uváděny v tabulce.
- 76 Výše peněžní renty byla získána odhadem, není počítán hrad Litice, který se stal nepochybně rovněž cílem tohoto sekularizačního aktu.
- 77 DRC, s. 29, je uveden rozdílný rozsah polností podle dvou rukopisů urbáře.
- 78 V tabulce je uvedena vyšší výměra.
- 79 Provedený rozbor, který na tomto místě nebylo možné publikovat, zachycující průběh čtyř desetiletí, naznačuje oprávněnost teze o postupující pauperizaci nižší šlechty. Pauperizaci považují nikoli za specifikum předhusitského vývoje, ale za dlouhodobý sociálně ekonomický trend, který lze sledovat souběžně s procesem koncentrace statků vyšší šlechty. Tuto modifikovanou tezi bude ovšem třeba podepřít detailní analýzou pro období 14. - 16. století. K problému pauperizace srv. naposledy rozdílné pohledy M. Polívky, *Předpoklady pro účast nižší šlechty v husitské revoluci (klíčové problémy studia)*, in: *Historiografie čelem k budoucnosti. Sborník k šedesátinám akademika Jaroslava Purše*, Praha 1982, s. 212-214 (navrhující užití

- pojmu stagnace), a Z. Hledíkové, Ještě k počátkům blanické pověsti, Sborník vlastivědných prací z Podblanicka (dále SVPP) 20, 1979, s. 130-131, a R. Nového, Vývoj struktury pozemkového vlastnictví na Benešovsku v předhusitské době, SVPP 20, 1979, s. 149, kteří naopak tezi o pauperizaci přijímají.
- 80 Zbytky register, č. 1112, SOA Plzeň, pobočka Žlutice, fond Teplá, sign. 103, i.č. 112 (reg. J. Pelant, Plzeň v listinách a listech tepelského kláštera, MZK 5, 1967, č. 6, s. 242), SÚA, Chotěšov, č. 106.
- 81 SÚA, Chotěšov, č. 106.
- 82 1.1. 1421 zapsal Zikmund Lucemburský Amchovi z Veselé Luhov, který však měl získat až po smrti Protivy z Netunic, SÚA, Chotěšov, č. 108 = Zbytky register, č. 1118.
- 83 Zbytky register, č. 1117, ve prospěch Zdeňka z Dvorce (v roce 1419 byl Touškov jednou ze vsí živelně sekularizovaných nižší šlechtou); další zápis ve prospěch Zdeňka z Dvorce vydal Zikmund v roce 1425 (Zbytky register, č. 1256) a znovu v roce 1434 (spolu se Zdeňkem z Dršky na Horšovském Týně - Zbytky register, č. 1305).
- 84 SÚA, SLS/P listiny, sign. 119/4, regest V. Černý, Kolovratské a berkovské listiny ve Státním archivu zemědělském, zvláštní otisk ze Sborníku k 60. narozeninám prof.dr. G. Friedricha, Praha 1931, č. 12, s.11.
- 85 Zbytky register, č. 1120 = AČ II, s. 448, č. 514.
- 86 Zbytky register, č. 1052.
- 87 SÚA, Plasy, č. 120.
- 88 Hradý XIII, s. 203, s tiskovou chybou "Mařín" místo Vařín.
- 89 Zbytky register, č. 914.
- 90 Hradý XIII, s. 69.
- 91 AČ VII, s. 623.
- 92 SÚA, RKP 3526, fol.125^b.
- 93 Tamtéž.
- 94 Plasy platily ročně 200 kop gr., srv. CIM II, s. 902, srv. K. Krofta, Počátky české berně, s. 471.
- 95 AČ II, s. 451, č. 533 = Zbytky register, č. 984; oba prameny uvádějí rozdílné sumy (2005 kop gr., 2150 kop gr.).
- 96 AČ II, s. 450, č. 528 = Zbytky register, č. 954, Zbytky register, č. 1106.
- 97 AČ II, s. 450, č. 528 = Zbytky register, č. 954, AČ II, s. 449, č. 519 = Zbytky register, č. 1105.
- 98 P = Plasy, Z = Zikmund Lucemburský.
- 99 Dokládá to listina z roku 1425, v níž se jedná o statech ležících "extra Bohemicae regnum", StA Bamberg, sign. D 7 Nr. 15, s. 340-342, srv. také J. Čechura, Mikuláš z Husi a Zelená hora, MZK 18, 1982, s. 199-209.
- 100 AČ II, s. 449, č. 521, Zbytky register, č. 1105.
- 101 AČ II, s. 471, č. 626 (nedatováno) = Zbytky register, č. 1114 (s datem 1420, 1421?), vzhledem k době vypálení kláštera a zápisu ve prospěch Švamberků je podle mého soudu třeba položit zástavu opata Arnolda do doby dřívější, tedy alespoň 1419.
- 102 AČ II, s. 189, č. 341 = Zbytky register, č. 1059.
- 103 Hradý XIII, s. 55, Zbytky register, č. 1205.
- 104 K osobě Konráda z Vechty naposledy V. Bartůněk, Konrad von Vechta, Erbischof von Prag, Regensburg und Böhmen 1972, s. 173-219, I. Hlaváček, Konrad von Vechta (Ein Niedersachse im spätmittelalterlichen Böhmen), in: Beiträge zur Geschichte der Stadt Vechta IV/1974, s. 5-35.
- 105 AČ II, s. 473-4, č. 644, A. Sedláček, Hradý XIII, s. 216-217, Zbytky register, s touto zástavou nepracuje.
- 106 AČ I, s. 530, č. 195 = Zbytky register, č. 955, AČ II, s. 451, č. 530 = Zbytky register, č. 1126.
- 107 AČ II, s. 490, č. 343 = Zbytky register, č. 1074.
- 108 Hradý III, s. 144.
- 109 Hradý IX, s. 96-97, za zástavní listinu Konráda z Vechty lze považovat AČ II, s. 465, č. 593, srv. Zbytky register, č. 699, s. 100.
- 110 AČ II, s. 465, č. 593, Hradý IX, s. 104.
- 111 Hradý IX, s. 97.
- 112 AČ II, s. 451, č. 534 = Zbytky register, č. 1143.
- 113 Hradý IX, s. 195.
- 114 Rokycany získaly na konci 15. století charakter komorního majetku, srv. Hradý XIII, s. 218.
- 115 Zbytky register, č. 1058, 1185.
- 116 Zbytky register, č. 1144.
- 117 AČ I, s. 529, č. 190 = zbytky register, č. 1147.
- 118 Zbytky register, č. 1276, Hradý XIII, s. 210.
- 119 K tomu V. Vaněček, Základy II, s. 54-5, 59-62.
- 120 Srv. listinu z 3.3. 1443 (SOA Plzeň, pobočka Žlutice, fond Teplá, sign. 113, i.č. 123), kde Hynek Krušina ze Švamberka jako opravce tepelského kláštera urovnává spor mezi klášterem a městečkem Teplou. Výkonnou moc zde měl "hejtman tepelského kláštera", jak je jmenován např. v listině z 8.12. 1455 (SOA Plzeň), pobočka Žlutice, fond Teplá, s. 118a, i.č. 129) Zdeslav ze Stropčic. Výše "opravních peněz" byla 50

kop ročně ve dvou splátkách, např. listina z 26.10. 1459 (tamtéž, s. 128, i.č. 141), v níž Bohuslav ze Švamberka kvituje splátku 25 kop gr.

121 J. Strnad, Listář I, s. 303, 313, Zbytky register, č. 1433, srv. M. Bělohávek, Dějiny Plzně I, s. 72-84.

Umfang und Dynamik der Säkularisierung der Kirchengüter in Westböhmen am Beginn der hussitischen Revolution (in den Jahren 1419-1420)

Jaroslav Čechura

Zusammenfassung

Die allseitige Erkenntnis der wirtschaftlichen und sozialen Aspekte der hussitischen Revolution stellt eine wichtige Aufgabe für mediävalistische Studien dar. Zu den diesbezüglichen Hauptmomenten gehört das Studium der Säkularisierung des damaligen Kirchenbesitzes als Ausgangspunkt für die Erkenntnis des Einflusses des Hussitentums auf die Strukturveränderung der privilegierten Gesellschaft in Böhmen. Die Säkularisierung wird in dieser Arbeit als Verlagerung des kirchlichen Besitzes in weltliche Hände aufgefasst, die mit dem Ausbruch der hussitischen Revolution im Jahre 1419 begann. Die Veränderungen im Bodenbesitz erfolgten in verschiedenen Formen (Beschlagnahme, Verpfändung, Verpachtung u.a.). Mit Rücksicht auf die Teilung Böhmens in einen utraquistischen und einen katholischen Bereich muss zwischen einer hussitischen und einer katholischen Säkularisierung unterschieden werden. Der quantitative Unterschied bestand direkt im Prozess und der Art der Beschlagnahme der Kirchengüter. Die hussitische Säkularisierung stützte sich auf die revolutionäre Situation in Böhmen, auf die Machtposition ihrer Träger, die katholische vorwiegend auf die Pfänder Siegmunds.

In der Studie wird eine Analyse der katholischen Säkularisierung in Westböhmen (in Kreis Plzeň) in den Jahren 1419-1420 vorgenommen. In bezug auf dieses Gebiet herrscht die Ansicht vor, die Kirche habe hier den Grossteil ihres Liegenschaftsbesitzes aus der vorhussitischen Periode behaupten können. Für eine Analyse musste neu eine Untersuchungsmethode aufgestellt werden: man muss nicht nur von den Pfandurkunden Siegmunds, sondern auch von den aufgrund der Kompetenz der kirchlichen Institutionen im betreffenden Gebiet im Laufe des 15. Jahrhunderts entstandenen Akten unter Berücksichtigung des Schriftguts des Herrschers, des Adels und der Städte ausgehen. Unerlässliche Voraussetzung war allerdings die Festlegung des Umfangs des Kirchenbesitzes in Westböhmen am Beginn des Jahres 1419; die Kirche besass hier 36,9 % des Bodens (469 Lokalitäten zur Gänze und 70 teilweise). Eine entscheidende Macht im Säkularisierungsprozess in Westböhmen war der höhere Adel, und zwar lediglich vier Hochadelsfamilien (Švamberk, Rýzmbek, Gutštejn und Kolovrat). Man kann nachweisen, dass diese Familien die kirchlichen Institutionen als ihre Einflussphären untereinander aufteilten und deren Grundbesitz insbesondere mit Hilfe der Pfänder Siegmunds beherrschten. In den Jahren 1419-1420 verloren die kirchlichen Institutionen im Kreis gegen 60 % ihrer Güter (276 Lokalitäten zur Gänze, 41 teilweise). Der höhere Adel erwarb davon mehr als 70 %, wobei die Švamberks überdies die Güter des Klosters in Teplá kontrollierten. Der niedere Adel, der sich einer gewissen Menge von Gütern durch unregelmäßige Säkularisierung bemächtigte, verlor alsbald diese Güter zugunsten des höheren Adels. Es wäre bloss Zdeněk von Držt'ka zu erwähnen, der die Hegemonie der angeführten Hochadelsfamilien durch Erwerb von Horšovský Týn unterwanderte. Abseits von der Säkularisierung verblieben die königlichen Städte in Westböhmen - Plzeň,

Stříbro und Tachov (Klatovy und Domažlice gehörten dem Städtebund der Taboriten an). Die angeführten Städte gewannen (vielleicht mit Ausnahme von Stříbro) keinen kirchlichen Grundbesitz in Kreis. Diese Feststellung bestätigt die Hegemonie der höheren Adels in Westböhmen nach dem Jahre 1419.

Die Analyse erwies die Notwendigkeit, die These aufzugeben, wonach Westböhmen als katholisches Gebiet günstige Bedingungen für die Wahrung des Grundbesitzes in den Händen der Kirche schuf. Die katholische Säkularisierung auf diesem Territorium deutete darauf hin, das auch hier die wirtschaftliche und machtpolitische Stellung der Kirche ganz gebrochen wurde, deren Institutionen in völlige Abhängigkeit vom hiesigen katholischen Adel gelangten, wobei auch eine ziemlich spürbare Reduktion der Zahl der kirchlichen Foundationen im Vergleich mit der Zeit vor dem Jahre 1419 erfolgte.